

ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ

ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૬૯૪

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોજીયો

વિષય ૬-૩

ઓળી પો

અને

બીજી પ્રેમકથાઓ

જવેરચંદ મેઘાણી

સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર : સબુપુર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૯૯૪

જૂન : ૧૯૩૧

*

રાણપુર : સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલયમાં અમૃતલાલ
અંબાશંકર દવેએ છાપ્યુ અને પ્રગટ કર્યું.

*

મૂલ્ય ચાર આના

નિ વે દ ન

“બહારવટીયો જોગીદાસ”નું પ્રકાશન સફળ થયું હોવાથી અચ્ચાર આનાના અમારા સસ્તા પ્રકાશનનું સાહસ આગળ વધે છે. રસધારો- માંથી વીણી કાઢેલી આ પાંચે કથાઓ પૂરાં ૯૮ પાનાં રોકે છે. પૂઠા પરનું દ્વિરંગી ચિત્ર અને અંદરનું બીજું એમ બે ચિત્રો ઉમેરીએ છીએ. ચાર આનાના મુદ્દ્યમાં આ બધું ઠાંસી શકામું તેટલું ઠાંસ્યું છે. આ યોજનાનો ટકાવ વાચકોના સહકાર પર અવલમ્બે છે. વધુ શું ?

સાંકળિયું

૧ ઝોળીપો	૧
૨ શેત્રુભને કાઠે.	૧૨
૩ હસ્તાવેજ	૪૦
૪ આહિરની ઉદારતા	૫૫
૫ મુહિણી-મેહાર	૭૭

ઓળીપો

પરણીને આવી છે તે ધડીથી રૂપીને ઝંપ નથી. એને તો બસ એક જ રઠ લાગી છે. આપોદર મામના આધા આધા ઓરીઆમાંથી જ્યારે રૂપી ઘોળી માટીના થર ખોદી રહી હોય છે, ત્યારે એને બાન નથી રહેતું કે ઓરીઆની ભેખડમાં પોતે કેટલે ઉડાણે ચાલી જાય છે. વટેમાગુંઓ એને જોતાંજોતાં ચેતવતાં જાય છે કે “રૂપી, ભેખડ પડશે ને તુને દાટી દેશે હો ખેટા !”

પણ રૂપી તો મેરની દીકરી. એને તો એનાં ધર-ખોરડાં આબલાં જેવાં ઉજળાં કરવાં છે. ઓરડામાં કમાનો વાળવી છે. દાણા ભરવાની મોટી મોટી કોઠીઓ ધડીને તેના ઉપર નક્કી કરવી છે. ગોખલા કંડારવા છે. ભીંત ઉપર ચિત્રામણુ આલેખવાં છે. રૂપીને ઠાવકી, ચીકણી, માખણના પીંડા જેવી ઘોળી માટી વગર કેમ ચાલે ? છાપ જાય તોયે શું ?

માટીના સુંડલા પોતાને માથે મેલીને મલપતી, મલપતી, મલપતી રૂપી ચાલી આવે છે. ધોમ ધખતા તાપમાં એતું રૂપાળું મ્હોં રાતુંચોળ ચાતું આવે છે. મોતીની સેર વિખરાણી હોય તેવાં પરસેવાનાં ટીપાં એને સુંવાળે મળે ટપકતાં આવે છે. કુવાને કાંઠે ય મેરાણીઓ મોઢાં મચકોડી વાતો કરે છે કે

“નભાઇ, આ તો ગામમાં નવી નવાઇની આવી છે ! કુવામાં પાણી જ રહેવા દેતી નથી. કોણ જાણે અધ-રાતથી બેડાં તાણવા માંડે છે !”

નીસરણી ઉપર ચડીને રૂપી જ્યારે પોતાના ધરની પછીતને અને ઉંચા ઉંચા કરાને ઝોળીપા કરે છે, ત્યારે પાડોશણો આશીર્વાદ દેતી જાય છે કે “વાલામૂઠ પડે તો ઠીક થાય !”

ભૂખી અને તરસી વહુને આખો દિવસ ઝોળીપો કરતી બાળીને સાસુસસરો હેતાળ ઠપકો આપે છે કે “વરે રૂપી, આધાની ય ખબર ના પડે બહા ?”

એને માથે ચારે છેડે છૂટું ઓઢણું ઢળકે છે. એના ધઉંવરણા ગાલ ઉપર ગોરમટીના છાંટા છાંટા ગયા છે. એના દેહના દાગીના ધૂળમાં રોળાણા છે. હંસલાની ડોક શી’ એના હાથની કળાઓ કોણી સુધી ગારામાં મરકાવ છે. તો ય રૂપીનાં રૂપ કાંઈ અછતાં રહે ખરાં કે ?

રૂપીનો વર નથુ રોટલો ખાવા આવે છે. એકલાં બેસીને ખાવું એને ભાવતું નથી.

“રૂપી !” નથુ બહાર નીકળીને એને સાદ કરે છે; “રૂપી, આવડી બધી સ્ત્રી અધીરાઇ આવી છે. ધર શશુમારવાની ? કાંઈ મરી બરી તો જવાની નથી ના !”

“લે, જો તો બાઈ ! નથુ કેવી વાણી કાઢી રીયો છે ! મેરની દોકરી ખોરડું તો શશુમારે ત્યારે એનો જન્મારો કાંઈ ખખનો, નથુ ?”

“હે ભગવાન ! આ મેરની છોકરી તો નવી નવાઈ ની ! ભારી કરાવ્યો મને ! ભગવાન કરે ને નીસરણી લસરી જાય !” એટલું કહીને નથુ હસે છે.

“તો તો પીડ્યા, તારે જ મારી ચાકરી કરવી પડે. સાજી થાઉં તોયે તારા ખોળામાંથી ઉઠાં જ નહિ ને ! ખોટી ખોટી માંદી થેને સૂતી જ રીયાં !”

રૂપી અને એનો વર નથુ, ખોરડાની પછીતે ઉભાં ઉભાં આવી મીઠી વાતો કરીને અંતર ભરી લેતાં હતાં; પેટ ભરવાની વાત બૂલી જતાં હતાં. ઇશ્વરે પોતાની વહુને ટુંકા જ સમયમાં ધરની આવી મમતા લગાડી દીધેલી દેખીને નથુડો પોતાના અંતરમાં અમરાપુરોતું સુખ અનુભવી રહ્યો છે. નીસરણીની ટોચે ઉભીને ઓળખો કરતી સ્ત્રી જાણે આબની અટારીમાં ઉભેલી અપ્સરા હોય એવું એવું એને લાગ્યા કરે છે. ગોરમટીનાં

છાંટણાંમાં ભીંજાયેલી એ જુવાન મેરાણી નયુને મન તો કોઈ નવલખાં રત્ને મઢેલી પ્રતિમા જેવી દેખાતી. એના હૈયામાંથી ઉદ્ગાર નીકળી જતો કે “ઝોહોહો! બાપોદર ગામના જુવાનીઆમાં મારા સરખો સુખી મેર બીજો કોઈ ન મળે.”

એમ કરતાં કરતાં આપાઠ ઉતરીને શ્રાવણુ એઠો. જોતજોતામાં તો બાપોદર ગામ હરિમાળા કુંજ જેવું બની ગયું. નદી અને નેરાં છલોછલ હાલ્યાં જાય છે. ધરતીનાં ઢોરઢાંખર અને પંખીડાં હરખમાં હિલોળા મારે છે. રૂપી થે વારતહેવાર રહેવા મંડી છે. સવાર પડે છે ને હાથમાં ચોખાકંકાવટી લઈ રૂપી બાપોદરનાં દેવસ્થાનાં ગોતે છે. પીપળાને અને આયોને ચાંદલા કરી કરી ચોખા ચડાવે છે, નાગદેવતાના રાફડા ઉપર દૂધ રેડે છે. રૂપીને મન તો આ સૃષ્ટિ શું રળીઆમણી હતી! ઝોહોહો શું રળીઆમણી હતી!

શ્વિતળાસાતમ અને ગોકળઆઠમના તહેવાર દૂકડા આવ્યા. સાતમઆઠમ ઉપર તો મેરાણીઓ ગાંડીતૂર બને. પરણેલી જુવાનડીઓને પિયરથી તેડાં આવે. રૂપીને ય માવતરથી સંદેશા આવ્યા કે “સાતમ કરવા વહેલી પહેંચજે.”

સાસુસસરાજીએ રાજપુશ્કીથી પોતાની લાડકુ વાઘ વહુને મહિયર મહાલવાની રજા આપી. નવી જોડ લૂગડાં પહેરી, ધરેણ્યાંગાંઠાં ઠાંસી, સવા વાંબનો ચોરસ

ચોટસો ગૂંથી, સેંથે હીંગળો પૂરી ને આંખે કાજળ
આંજી રૂપી માવતરે જવા નીકળી. માથે લૂગડાંની નાની
બચકી લીધી.

પરજ્યા પછી આજ પહેલી જ વાર નથુએ રૂપીને
એના ખરા રૂપમાં નિરખી. નથુ પાસે રૂપી રજા લેવા
ગઇ. નથુથી ન રહેવાયું:

“રૂપી ! આ બધું પિયરીયાંમાં મા’લવા સાદુ રાખી
મૂક્યું’તું ને? ‘નથુ ! નથુ ! ’ બોલેને તો . ઓછી
ઓછી થે જાછ ! તંછ આ શણગાર તો નથુ સાડ
કાંઈ દિ’ નો સન્યા !”

“લે, જો તો બાપ ! આમ આડું કાં બોલતો હપશ,
નથુ ! કામકાજ આડે મને વેશ કરવાની વેળા જ કે’
દિ’ હુતી.? અને આજ પે’રું છે એ ય તારે જ કાળે ને !
તું હાલ્ય મારી હારે. મને કાંઈ ત્યાં એકલું થોડું
ગમશે ?” એટલું બોલતાં તો રૂપીની આંખમાં જળ-
જળીઆં આવી ગયાં.

“અરે ગાંડી ! એમાં કાચવાઈ ગઇ ? અને માયાપ-
ની રજા વિના મારાથી કાંઈ અવાય ખરું કે ?”

“હુ કુછને અને મામાને બેયને કે’તી જાઉં છુ
ને ! તું જરૂર આવજો હો ! તારા વન્યાની મારી
સાતમ નહિ સધરે હો નથુ ! ”

એટલું કહીને રૂપી સાસરા કને ગઇ. પોતાની

તોછડી, મીઠી વાણીમાં મેરની કન્યાએ તુંકારો દબને કાણું કાણું વેણું કણું:

“મામા ! નથુને સોકસ મેલજો હો ! નીકર મારી સાતમ નહિ સધરે.”

સાસુને પગે પડીને રૂપી બોલી “કુછ ! નથુને સોકસ મેલજો હો ! નીકર મારી સાતમ નહિ સધરે.”

“માડી, મેલશું તો ખરાં. પણ તારાં માવતરનું સાચેખોટે તેડું તો જીવે ને !” બુઢી સાસુએ જવાબ દીધો.

“અરે કુછ ! એનો ઘોખો તું કરીશ નહિ. હું ત્યાં પહોંચ્યા બેળી જ તેડું મોકલાવીશ ને !”

એમ કહીને રૂપી બચકું ઉપાડીને બહાર નીકળી. કેમ જાણે ફરી કેાઝ દિવસ પાછું આવવાતું જ ન હોય, એવી આંસુડેભરી આંખે ખોરડા સામે ટાંપી રહી, ખડકી-માંથી નીકળતાં પગ ભારે થઇ ગયા. છાનોમાનો નથુ પાદર સુધી વોળાવવા ગયો. છલંગો મારતી મૃગલી પાછું વાળી જોતી, લાકડીના છેડા ઉપર ટેકવેલા નથુના બરાબડા મ્હોં સામે તાકતી ગઇ. એનો છેલ્લો બોલ એક જ હતો કે

“નથુડા, તું આવજો હો ! નીકર મારી સાતમ નહિ સધરે !”

આઘેઆઘે રૂપીના ઓઢણાનો છેડો પણ ઉડતો અલોપ થયો, ત્યારે એક નિઃસાસો મેલીને નથુ ગામમાં ગયો. કામકાજમાં એનું ચિત્ત પાછું પડેવાઇ ગયું.

[૨]

“અરરર ! માડી ! દીકરીને પીટીયાંએ કામ કરાવેં કરાવેંને અધમુદ્ર કરેં નાખા. માથેથી મોડીયો ઉતાર્યા પહેલાં તો મુવાં રાખહ જેવાંએ પાણીની હેલ્યું ખેંચાવવા માંડી.”

“પણ માડી, તને કહ્યું કાણે ?”

“કાણે શું, તારી પાડોશ્વર્યુએ. સવારથી સાંજ સુધી દીકરીને ઓળાપામાં જ દાટેં દીધી માડી ! આમ તો જો ! મ્હેં ઉપર તેજનો છાંટાય ન મળે. અને પદમ જેવી મારી રૂપીની હથેળીઓ તો જો ! રોગી ઉતરડાઇ જ ગઇ. આ બંબોલા જો તો, બંબોલા !”

“માડી ! તને કાંઈ બંબેરેં શું (ગયું) છે હો ! અમારાં પાડોશી બારી ઝેરીલાં છે. કાંઈનું વેણ માનીશ મા હો ! અને તેં મને તેડું મોકલ્યું, ત્યારે બેજો નથુને કામ નો તેડાવ્યો ? ઇ તો રીસાઇને બેઠો છે. ઝટ ઇને ખેપીઓ મેલ્ય.”

“ચુલામાં જાય તારો નથુડો ! મારે એ જૂતને તેડાવવો ય નથી; અને લાખ વાતે ય તને પાછી એ ધરને ઉંપરે ચડવા દેવી નથી. ધણાય મેર મળી રહેશે. એકની એક દીકરીને મારે આખો જનમારો ઓળાપામાં નથી દાટેં દેવી !”

હહ હહ હહ રૂપીની કાળીકાળી બે મોટી આંખોમાંથી પાણી હડી પડ્યાં. એના હૈયામાં ક્રાશકો

પડી ગયો. એનું બોલવું માવતરને ગળે ઉતરતું જ નથી. અદેખી પાડોશણોએ પિયરીયાનાં કાનમાં હળાહળ ઝેર રેડી દીધું હતું. રૂપી શું બોલે ? કોને સમજાવે ? સાસરી-યાનું સાર બોલનારી એ છોકરીને સહુએ શરમાળ, ગુણ્ણિઅલ અને આખરરખી ગણીને હસી કાઢી. જેમજેમ એ બોલતી ગઈ તેમતેમ સહુને એને માટે વધુ ને વધુ અનુકમ્પા ઉપજતી ગઈ. અબોલ બનીને એ છાની-માની ઝોરડામાં બેસી ગઈ. રૌવા જેટલી તો ત્યાં એકાંત પણ ક્યાંથી હોય ?

રૂપીનો બાપ બાપોદર ગયો. વેવાઈઓને વસમાં વેણું સંભળાવ્યાં. ખિચારાં બુઢાં માવતર અને નથુઃ એ ત્રણે જણાંને તો ધરતી મારગ આપે તો સમાઈ જવા જેવું થઈ ગયું. ત્રણેને એમ લાગ્યું કે રૂપીએ માવતરની આગળ પોતાનું દુઃખ ગાયું હશે. રૂપીના બાપે નથુને ગુંજે થોડા રૂપીઆ ધાસ્યા અને છૂટાછેડાનું લખણું કરાવી લીધું. તે દિવસથી નથુના ધરબારમાંથી રામ ઉડી ગયા. ધાનનો કોળીઓ કોઈને ભાવતો નથી. નથુને આપઘાત કરવાના મનસૂબા ઉપડે છે.

[૩]

સીરા, સુખી ધરતો એક જીવાન મેર ગોતીને માથાપે રૂપીનું નાતરું ક્યું. રૂપીને તો રૂંવેરૂંવે આગ ઉપડી. પશુમબરૂંદી દીકરી માવતરની ધાક અને શરમમાં

દયાધ ગઇ. એની છાતી ઉપર પચીસ મણની શિલા જાણે કે ચંપાઇ ગઇ. કાળી નામણીની જેમ કુંકાડી ઉઠતાં એને ન આવડ્યું.

પીંજરામાં પૂરાતી સારિકા થોડી વાર જેમ ચીચીઆરી કરે તેમ રૂપીએ વિલાપ કર્યો કે “મને નથુ પાસે પાછી જવા દો. મારે નાતરે નથી જવું.”

એનું કલ્પાંત કાઢીએ ન સાંભળ્યું. એ મુરખી છોકરીને માવતરે સુખનું ચાનક ગોતી દઇને એના હાથ ઝાલ્યા અને ગાડે નાખી. રૂપી કેમ કરીને રોવા મડે? ધુમટા વગર આ બિચારી પોતાનું રોષ્ટું સંતાડે શી રીતે? મેરની દીકરીને ધુમટો ન હોય.

* * *

ચોથે દિવસે રૂપી બાગીને પાછી આવી અને ચીસ પાડી ઉઠી કે

“નહિ જાઉં ! નહિ જાઉં ! મારા કટકા કરી નાખશો તો યે શ્રીજે નહિ જાઉં. મને નથુ પાસે પાછી મેલો.”

માવતરે માન્યું કે યે દિવસ પછી દીકરીનું મન ઝંપી જશે.

* * *

રૂપી પાણી ભરવા જાય છે. પાટર થઇને કેક વટેમાર્ગું નીકળે છે. કયો માણસ કયે ગામ જાય છે એ કાંઇ પૂછ્યા વગર રૂપી તો સહુને કહે છે કે

“ભાઈ, બાપોદર ચમને નીકળો તો મારા નથુને સંદેશો કહેજો ને, કે સોમવારે સાંજે મને નદીની પાટ પાસે આવીને તેડી જાય. ત્યાં ઉભી ઉભી હું એની વાટચ જોઈશ !”

વટેમાર્ગે એ ધડી ટાંપીને હાલ્યાં જાય છે; બોલતાં જાય છે કે “ગાંડી લાગે છે !”

સોમવારે બપોરે ૩પીએ લૂગડાંનો ગાંસડો લીધો. “મા, હું ઘોવા જઈ છું.”

માએ માન્યું “બહે મન લગીર મોકળું કરી આવે.”

કુલ જેવાં ઉજળાં લૂગડાં ઘોઈ, માથાબોળ નહાઈ, લટો મોકળા મેઘી, ઘોયેલાં લૂગડાં પહેરી, ધૂનાને કાંઠે લાંબી ડોક કરીકરીને બાપોદરના કેડા ઉપર જોતી ૩પી ઉભી છે. ક્યાંય નથુડો આવે છે ? ક્યાંય નથુની મૂર્તિ દેખાય છે ! એની તો હાલ્ય જ અછતી નહિ રહે. એ તો હાથી જેવો, ધૂળના ગોટા ઉડાડતો ને દુહા ખાતો ખાતો આવશે !

“નહિ આવે ? અરે ન આવે કેમ ? સંદેશો દઈ મેલ્યા છેને ! કેટલા બધા સંદેશો !”

સૂરજ નમવા મંડ્યો, પથુ નથુડો ન આવ્યો. સાંજના લાંબાલાંબા ઝોછાયા ઉતરવા લાગ્યા, તો ય નથુડો ન આવ્યો. પંખી માળામાં પોઢ્યાં, ગોધન ગામમાં પહોંચ્યું, ધૂનાનાં નીર ઉંધવા લાગ્યાં, ઝાડપાંદાંને ય ઝંપવાની

વેળા થઈ, તોય નથુડો તો ન જ આવ્યો. “અરેરે ! નથુડાડું હૈયું તે કેવું વળગર જેવું ? એને મારી જરાય હ્યા નો આવી ?”

“રૂપી ! રૂપી ! રૂપી !” એવા સાદ સંભળાયા. રૂપી ચમકી. કેના સાદ ? નથુના ? ના, ના, આ સાદ તો ગામ બહીષી આવે છે.

સાદ દૂકડા આવ્યા. “આ સાદ તો મારી માના. મારી મા મને ગોતવા આવે છે.”

“નથુડા ! તેં તો મારી સાતમ બ્રાડી. અરે જુડા, સંદેશા ય ન ગણકાર્યા ? પણ હું હવે પાછી ક્યાં જઈ ? હવે જો આવ્ય તો એકવાર ધૂનો ડખોળા જોજો હો ! હું જીવતી હમણ તો આપણે એકબીજાના હાથના આંકડા બીડીને ભાગી નીકળશું.”

“રૂપી ! રૂપી ! રૂપી !” ગામને માર્ગેથી માતાના સાદ આવ્યા. જવાબમાં “ધુબ્યાંમ !” દેતી રૂપી ધૂનામાં કુદી પડી. ઝોઢણામાં બાંધેલા પતથરોએ એને તળીએ સંતાડી રાખી. પણ નથુડો તો ન જ આવ્યો.

“રૂપી ! રૂપી ! રૂપી !” કરતી મા ધૂનાને કાઠે આવી. રાતનાં નીર બડબડીઆં બોલાવતાં જાણે હાંસી કરતાં હતાં કે “રૂપીની મા ! દીકરીને ઝોળાપાના દુઃખમાંથી ઠીક ઉમારી હો !”

શત્રુજને કાંઠે

શત્રુજના કાંઠા બારે માસ લીલાછમ રહેતા. ગોઠણ ગોઠણ વા ઉચું ખેવડાતું ખડ આઠે પહોર પવનમાં લેરિયાં ખાતું. અને ખેય કાંઠાની બેંસો, ડુંગરાનાં ટુંકને તોડી નાખે તેવાં જાજરમાન માયાં હલાવી, પૂછડાં ફંગોળી ફંગોળી ઉભે કાંઠે ચારો ચરતી. પાસેની ગીરમાંથી સાવઝની ડણકો સંભળાતી.

ખેય કાંઠે પારેવાના માળા જેવાં આહિરોનાં ખે નેસડાં પડ્યાં છે. સવારસાંજ બેંસોના આંચળની શડયોને ધમોડે અને છાશને વલોણે ખેય નેસડાં સીમ બધીને મજવી મેલે છે. અંદર સળી ઉભી રહી જાય એવાં ધાટાં દૂધ દોણાંમાં સમાતાં નથી. વલોણાં ધુમાવતી આહિરાણીઓ નેતરાં ઉપર આખાં અંખને એવી તો જટાથી ડોલાવે છે, કે જાણે શરીરમાંથી રૂપની છાજો જ્યહાંક ઉઠે છે. કાયાનાં સરોવર જાણે હેલારે ચડે છે.

શેતલનાં પાણી ખળખળ નાદે ચાલ્યાં જતાં અને જળને
 છાકરાં બેખડ માથે બેસીને પાણીમાં પગ બાજતાં.
 [શેતુજીને કાંઠે : પાન ૧૩]

પહોર દિવસ ચડતાં બેચ નેસડાંમાંથી બેસો ધોળાને બે છોકરાં નીકળે છે: એક છોકરો ને એક છોકરી: બેચને દસ પાર વરસની અવસ્થા વહી જાય છે. છોકરાને ઉધાડે માથે વેંતવેંતનાં ઝોડીમાં ઝોળેલાં હોય છે, ને છોકરીનો મીંડલા લપને વાળેલ મોટો અંબોડો ભાતીમળ લૂગડાની કુંચલીમાં ઢંકાયેલો હોય છે. બેચના હાથમાં લાકડી: બેચ આંબલીની ઉચીઉચી ડાળીએથી પાકા પાકા કાતરા શોધી કાઢી, લાકડીને ધાથે મનધાર્યા નિશાન આંટીને પાડી નાખે, અને ળેંચીળેંચી ખાંચ વાંદરાં જવાં રમતીઆળ બેચ છોકરાં ગોંદરાનાં ઝાડની ધટામાં ઝોળકોળાંબો રમે છે. ધણીવાર છોકરી એ છોકરાને ઝાલી લે છે. પણ ધણીવાર તો છોકરો જાણીપુત્રીને જ પોતાને ઝલાવા દે છે. આલણુદેને ઝાલવી તે કરતાં એના હાથે ઝલાવું, એમાં દેવરાને વધુ આનંદ પડતો. ધણી વાર તો આ જાણીજોષને ઝલાઈ જવાની દેવરાની દાનત દેખાઈ આવતી. આલણુદે ખીજાને કહેતી કે “તો કાંઈ નહિ બાઈ ! આવી રમતમાં શી મજા પડે ? સાચુકલો તો તું દોડતો નથી ને !”

“તો તો સવારથી સાંજ સુધી ય તારે માથેથી દા નહિ ઉતરે, ખબર છે ?”

માંહી મોતી પડયું હોય તો ચે વીણી લેવાય એવાં ભનમંજ, શેતલનાં પાણી ખળ ખળ નાદે ચાલ્યાં જતાં, અને આલણુદે ને દેવરા બન્ને બેખડ માથે બેસીને

પાણીમાં પોતાના પગ ઝોળતાં. એમ જણાંની દસે આંગ-
ળીએ માછલીઓ ટોળે વળતી, અને એમાંથી કોના પગ
ઉજળા, તે વાતનો વાદ ચાલતો.

“આમ જો દેવરા, મારા પગ ઉજળા.”

“એમાં શું ? કાઠીઆંના પગ તારાથી થે ઉજળા
હોય છે. ઉજળાં એટલાં કાઠીઆં !”

“ના, આયરથી ઉજળાં એટલાં કાઠીઆં.”

“એમ તો આપણા મામનાં ગધેડાં ય ધોળાં
“હોય છે.”

ઉનાળાના બપોર ચાતા ત્યારે આંબલી અને વડ-
લાનીની છાંયડીમાં નદીની બહરીઓથી દેવરાની આંખો
મળી જતી, વાગોળતી બેંસના શરીરનો તકીઓ કરીને
દેવરો પોઢી જતો, અને આશ્ચર્યે એકલી ઉભીઉભી
ડોખાંતું ધ્યાન રાખતી. કોષકોષ વાર સમળાઓનાં
પીછાં લપને દેવરાનાં ઓડીયાંમાં ઉભાં કરતી. કોષ
વાર દેવરાની પછેડીની ફાંટે આંધેલ બાજરાનો લીલોછમ
રોટલો માછલીઓને ખવરાવી દઇ, પછી એ ભૂખ્યા
છોકરાને પોતાના હાથનો ધડેલો રોટલો ખવરાવવા
બેસતી. ખાતોખાતો દેવરો બોલતો કે

“ અરેરે આશ્ચર્ય ! મારી મા બચારી ગલદી
મધ મધ; એને હાથે હવે તારા જેવા રોટલા ચાતા નથી .”

“ તો હું તુંને ઘડી રોટલા ધડીને લાવી દઇશ.”

“કેટલા દિ’ ? જોજો હો, બોલ્યો પળશ ને ?
પ્રુટલ નહિ થાને ?”

“હાં । સમજી ગઈ । તો તો આ લો ।” એમ
કહીને આલણુદે અંશુદો ખતાવતી.

સાંજે ખાડુ ઘોળીને દેવરો પોતાને નેસડે જાતો
ત્યારે જાણી જોઈને એકાદ પાડરને હાંકવું બૂલી જતો.
પાછળથી આલણુદે પાડર હાંકીને દેવરાને ઘેરે જાતી
અને હાંકલ કરી કહેતી કે

“એલા દેવરા, રોજ પાડર હાંકવું બૂલી જા,
તે જાન ક્યાં ખળ્યું છે ? આપરનો છોકરો મધને
આવો બૂલકણો કાં થીયો ? આ લે, હવે જો બૂલીશ તો
હું મારાં ડોખાં બેળું હાંકી જામશ.”

દેવરાની રંડવાળ મા આ કુંજના બચ્ચા જેવી
છોકરીને ટીકી ટીકીને જોઈ રહેતી અને એને ઉભી
રાખીને ઘોળા તલતું ગુંજું બરાવી કહેતી “લે માડી
આલણુદે, તું રોજ પાડર મેલવા આવજ એનું આ
મહેનતાણું.”

તૂર્ત દેવરો બોલતો “મા, દા’ડી દા’ડી તમે એને
તલનાં ગુંજાં કાં બરાવો ? હ તો હેવાઈ મધ જાશે
હો ? પછી નત્ય ઉઠીને આપણો ઉબરો ટાયશે.”

દાંત કાઢીને છોકરી પોતાને નેસડે ચાલી જતી.

ડોસી પાડોસીના ઘરમાં જઈને વગરબોલાવી,

વમરસાંબળ્યે, વેવલી બનીને કહેતી “ જો તો ખરી બાપ । કેવી જોશ્ય મળી જાય છે । આવી છોડી આંમણે આવે તો મારે ભવની બૂખ ભાંગી જાય ને ? ”

“ પણ ડોશી । તમે તો રાજમાણ્ય કાં આવ ? ક્યાં હરસર આયરતું ખોરડું, ને ક્યાં તમારો કૂબો । ”

“ ઠીક માડી । થયું ત્યારે । ” એમ બોલીને ડોશી કુંગર જેવડો નિસાસો મૂકતી.

[૨]

આલણદેના અંગ ઉપર બાળાપણ ઉતરીને હવે તો જોખનના રંગ ચડતા થયા છે. માથા ઉપરથી મોશલો ઉતરીને હવે તો ચુંદડી ઓઢાઈ ગઈ છે. હવે આલણદે ભેંસો ચારવા આવતી બંધ થઈ છે; પણ સવારસાંજ માથે પીતળની હેલ્ય મેલી નદીએ પાણી ભરવા નીકળે છે તે વખતે જ એકબીજાની સાથે ચાર આંખોના મેળાપ થાય છે. અને એમાંય તે, આંખો હજુ મળી ન મળી હોય ત્યાં તો ખેંચ જણાંની પાંપણો, કંજૂસ માણસના પટારા જેવી, તૂટી નીચે ઢળી પડે છે. બાળાપણની એટલી છૂટી જીભ પણ જણે આજ કોઈ અદીઠ કારણથી ઝલાઈ ગઈ છે ને મ્હોંમાંથી વાચા કુટતી નથી. વીરડા માથે ખેસીને પાણી ઉલેચતી પોતાની બાળાપણની બેડીની

ચુંદીના છેડા નદીના વાયરાની અંદર ફરકતા હોય, અને એમ થાતાં માથાનો સવા ગજ ચોટલો બહાર ડોકિયાં કરી જતો હોય, તે જોવામાં પણ એવું છે એવું માનનારો દેવરો આચર, નીચે ઢોલે પોપચે, બેખડ ઉપર સનમૂન બેઠો રહેતો.

આલણદેનો બાપ માનશે, એ આશા હજી દેવરે ખોધ નથી.

x

x

x

“ના, ના, મારી સાત ખોલ્યની એક જ દીકરીને એ ડોસલીના ગોલાપા કરવા સારૂ ઢોરની જેમ દોરી નથી દેવી. માવતરમાં ખાધાનું ને પહેર્યાઓઢયાનું અઢળક સુખ લીધું, અને હવે એને એ રાંકના ધરમાં જઈ યીગડાં પહેરવાં, ખરું ને?”

“અરે આચરાણી, બેય જણાંને નાનપણની પ્રીત્યુ છે, અને શું દીકરીને એ દુઃખી માવા દેશે? વળી આપણને કરીયાવર કરવાની ક્યાં ત્રેવડ નથી?”

“આપણે સોને મઢીએ તોય એ પીટ્યાં ઉતારી લેશે. એને બે તો છોડીયું છે, ઇ બેય આંકેલ સાંઢ જેવી નણદું બાપડી દીકરીનાં ધરાણાંલુંગડાં પહેરી ફાડશે. મારે એ નથી કરવું. હું તો અછો અછો સાયબીમાં દીકરીને દેવાની છું. અને આપણે ક્યાં ચિંતા છે? સો ઠેકાણેથી આચરો અવાયા પડે છે.”

“પણ છોડીયું મન.....”

“એ તો અણુસમજી કહેવાય. બે દિ’ આંસુડાં પાડશે. પછી વૈભવ બાળશે ત્યાં બધું ય વિસારે પડી જશે.”

“ઠીક ત્યારે.” કહીને આણુલહેનો બાપ ડેલીએ ચાલ્યો ગયો.

[૩]

નેસને પાદર પરગામની બંદુકો વધૂટી. ઢોલત્રાંસાં ધડૂસાં, શરણામ્મોના મીઠા સૂર મંડાયા. પરદેશી આયરની જન ગાજતેવાજતે સામિયે ગામમાં ગઇ, અને તરવારધારી મોડબંધાએ પોતાના ગોઠણુ સુધી ઢળકતા લાંબા હાથે સાસરાની ઉંચીઉંચી ડેલીએ ઉભા રહીને તોરણતું પાંદડું તોડ્યું. વરરાજના તો બબ્બે મોઢે વખાણુ થવા લાગ્યાં, અને આયરોની દીકરીઓએ ઓરડે જઈને આણુલહેને વાત કરી, “બેન, આવો આયર કોઇ દિ’ ગામમાં પરણવા આવ્યો નો’તો. તું તો બહુ ભાગ્યશાળી!”

રાંદલમાના અખંડ બળતા બે દીવડાની સામે બેઠેલી, ડીલ ભાંગી પડે એટલાં સોનાંરૂપાંમાં શોભતી આબણુદેનાં બેય નેત્રોમાંથી ડળક ડળક આંસુડાં ચાલવા લાગ્યાં. દીવાની જ્યોત એ પાણીવાળી આંખોમાં ઝળહળી ઉઠી. અને રાંદલમાની મલકાતી મૂર્તિ સામે બે હાથ જોડીને મનમાં મનમાં આબણુદે બોલી “હે મા ! તું સુરજડાડાની રાણી મહને આ ફજેતી થાવા દઇશ ?

તારા સતના દીવડા બળે છે, ને શું હું ગાય ખાટકી-
વાડે દોરાધ જમજ ?”

માંડવા નીચે ગામોગામના આયરો એકઠા મળ્યા
છે. નીખારેલ પાણીકોરાનાં નવાં લૂગડાં અને માથે પછે-
ડીઓ પહેરી કૈક જીવાનો કડીઆળી ડાંગ પછાડતા ટલ્લા
મારે છે. વરલાડડો ઢાલરો દશે આંગળીએ વેઠ પહેરી
બાજઠ ઉપર વીરભદ્ર જેવો શોભે છે. સહુ કુલગુલાબી
થઈને ફરે છે, ફક્ત એક દેવરાના અંગ ઉપર જ ઉજળાં
લૂગડાં નથી, કે નથી મ્હોં ઉપર જરીકે તેજ. દેવરો
ભાનજૂલ્યો થઈને ભમે છે. પારી ઉઘાડીને આલણુદે
પછીતે નજર કરે છે, ત્યાં દેવરાને નીચે ઢબેલે માથે
ચાલ્યો જતો દેખે છે. આલણુદે કહે છે કે

આ લાઠાળા ભમે, (ધ)રૂપાળાસું રાચું નહિ,
(તુ) ડોલરિયો થઈને, માણુને માંડવ દેવરા !

“અરે દેવરા ! આંહી ભમનારા આયરો રૂપાળા
છે, પણ એ નાદાનોના રૂપથી હું રાજ થતી નથી. તું
મારા માંડવા નીચે શ્રીદ નથી મ્હાલતો ?”

“આલણુદે ! હવે તો ડોલરિયા થઈને ફરવાના
હિં વચા મયા. હવે બળતાને શ્રીદ બાળો છો બાધ ?
હવે તો જીલી જીવ ને અંજળ દાણોપાણી લખ્યાં છે
તેની સાથે ફેરા ફેરો, કંસાર જમો, ને સંસાર માંડો.”

“અરે દેવરા !

મળિયા મૂઠ ઘણાય, મનસાગર મળિયા નહિ,
(તેની)તરસ્યું રહી તનમાંય, હલ અમારે દેવરા !

“ ને તું મને આજ શે દાવે ઠબકો દધ રીથો છો ?
બોલ્ય ! બોલી નાખ્ય ! છે તારી હીમત ? છે છાતીમાં
જોર ? હાલ્ય, આ મોઢળ તોડીને ચાલી નીકળું.”

દેવરાએ ડોકુ ધૂણાવ્યું.

“ હાંઉ ત્યારે. તુજ ઉડીને મને દોરી દેછ ને !

ટોળામાંથી તારવ્યે, (જેમ) ઢાઢું દિયે ઢાર;
(એમ) ચિત્ત અમારું ચોર; (આજ) દોરી દીધું દેવરે.

“દેવરા ! માણસ જેમ પોતાના પશુના ટોળામાંથી
એક ઢારને બરાડા પાડતું વેચી નાખે છે. તેમ તું પણ
આજ મને પશુતુલ્ય ગણીને પરાયાને હવાલે કરી રહ્યો
છો રડતી કકળતી દોરીને દધ રહ્યો છો.”

વરઘોડીયાંને માયરે પધરાવ્યાં છે. ચોરીએ ચડી
ચાર આંટા ફરવાનો સમય થયો છે. પણ આઘણુદેની
કાયા સ્થિર નથી રહેતી.

ફરતાં ચડે મું ફેર, મંગળ આંટા મન વન્યા;
(મારી) આંખયુંમાં અંધેર, ચકડોળે ચિતડું ચડયું.

વર-કન્યા કંસાર જમવા બેઠા. પણ એ કંસાર
તો કન્યાને મન વિષ જેવો છે:

ચોરી આંટા ચાર, (હું) ફડફડતે હલડે ફરી
(પણ) કેમ જમું કંસાર, ઠઃખ માને મું દેવરો.

સેતુજીને કાંઠે ઝાડવેઝાડવાંની ને જળની માછ-
લીઓની સાથે મેં જેની સાથે એક બાણે બેસીને
રોટલા ખડવાના મીઠા કાલ દીધા, એ પુરુષને ત્યજી
હું આજ કોની સાથે કંસારના કોળીઆ ભરવા બેઠી ?
અરેરે, આયરાણીના બોલતું શું આટલું જ મૂલ ?
વિચારી વિચારીને કન્યા ઝુરે છે. કુળમરજાદનાં લંગર
જેને પગે પડી ગયાં, તેનાથી નાસી છૂટાતું નથી.

જન ઉધલવાની વેળા થઈ છે. પાનેતરનો ધુમટો
તાણીને આલણુદેઝોરડાની પાછલી પરસાળે ચાંબલી ઝાલીને
ઉભી છે. શું કરું ? જીભ કરડીને મરું ? કે છોડાછોડીની
ગાંઠ છોડીને વનરાવનના મારગ લઈ ? એવા મનસૂઆ
ગોઠવે છે, ત્યાં દેવરો આવીને ઉભો રહ્યો.

“ આલણુદે, બાળાપણનો બેરખંધ આજ છેલ્લી
આશિષ દેવા આવ્યો છે.”

સીધાવો ભલે સજણાં, લીચો લાખેણો લાવ,
દેવરા કેરા દાવ, અમ કરમે અવળા પડ્યા.

અંતર વલોવાઈ જતું હતું, તેને દયાવીને દેવરો
કાંઈ પ્રેત હસે તેમ ખડા ખડા હસ્યો.

“ હાં । હાં । દેવરા । જળવી જ ।

દેવરા હાંત મ કાઠય, દોખી તારા દેખશે,
થાશે હસવું ને હાણય, વાતું બેયની વાંઠશે.

“ આલણુદે ! હવે વળી વાત વંઠીને સ્ત્રી થવાની હતી ? હવે હતું એટલું તો બધું ચ હારી ગયાં. મારાં નાનપણથી સાચવેલાં રતન આજ રોજાઈ ગયાં. હવે શેની ખીક છે ? સીધાવો આલણુદે ! અને હવે બૂલી જજો.”

“થયું. હવે તો દેવરા !

કોથળ કાંધ કરે, વાલમ ! થાજે વૈદ્ય;
આવજો તું આહીર, દેશ અમારે દેવરા !

“કોઈક દિવસ અમારી માંદગી તપાસવા વૈદને વેશે,
ઝોસડીયાંની કોથળા ખંભે નાખીને તું અમારે દેશ
આવજો દેવરા !

સામવીયું સગા ! (કે' તો) પાલખીયું પૂગાડીયે;
આંચે આપાઠા ! ડમ્બર કરીને દેવરા !

“હે સ્વજન ! તું કહે તો તને ક્ષેવા માટે હું સામી
પાલખી પહોંચાડીશ. હે આશાઢીલા મેધ સમ પિયુ !
તારો મેધાડમ્બર કરીને પ્રીતિનાં નીર વરસવા આવજો !”

આલણુદે વેલ્યમાં બેઠી. પૈ સિંચાણું. નાળાંએર
વધેરાયાં. અને જોતજોતામાં તો વેલડું શેત્રુજીકાંઠાનાં
ઝાડવાં વળોટી ગયું. બુધરમાળના રણુકાર, આધે-
આધેના વગડામાં આલણુદે રોતી હોય તેના
રૂદનસ્વર જોવા, પાદર ઉમેલ દેવરો સાંભળતો રહ્યો.

“ સાજણ ચાલ્યાં સાસરે, આંસુડાં ઝેરી,
પાડોસી હાલ્યાં વેળામણે, માવતર થ્યાં વેરી.

માવતર થ્યાં વેરી ને કીયો
મુખદુઃખ મનમાં સમજી લીયો.

“કે’ તમાચી સૂમરો, ગીયાં સાજણ ને તજી ચે શેરી,
“સાજણ ચાલ્યાં સાસરે, આંસુડાં ઝેરી.”

[૪]

નદીને તીરે જાડ ઉભાં છે. વેશ્યમાં બેઠેલી આલ-
ણદે એ ધટામાં પણ પોતાના વાલમનાં સંભારણાં બાળે
છે. “આહાહા ! આંહી આવીને દેવરો રોજ સવારે
દાતણ કરતો. હું એને તાળાં દોહીને શીથળાં દૂધ પાતી !

(આ) તરવેણીને તીર, (અમે) સાગવનેય સરજ્યાં નહિ;
(નીકર) આવતડો આહીર, દાતણ કરવા દેવરો.

“અરેરે ! હું માનવીનો અવતાર પામી, તે કરતાં
આ નદીને કાંઠે વનવું જાડવું સરજાઈ હોત તો કેવું
સુખ થાત ? રોજ મારો પ્રીતમ દેવરો દાતણ કરવા
આવત ત્યારે હું મુંગુંમુંગું જાડવું ચપ્પને એનાં દર્શન
તો કરત ! મારી ડાળાઓ ઝુલાવીને એને વીંજણું તો
ઢોળત ! મારી છાંયડી કરીને એનો તડકો તો ખાળત !
પણ કર્મની કડથાઈએ હું તો સ્ત્રીનો અવતાર પામી.”

બપોરના તડકા થયા. વૈશાખની ભૂ વરસવા લાગી. જનૈયા બૂખ્યા થયા. નદીકાંઠો આવ્યો એટલે દીમણ કરવા માટે માડાં છોડવામાં આવ્યાં. સહુએ ખાધું. તે પછી નદીને વીરડે સહુ જનડીઓએ વીરડો ઉભેર્યો, પણ પાણી આછર્યું નહિ. જનડીઓ અરસપરસ હોડ વઢી કે

“એલી ખાધ્યું, જેને પોતાનો વર વાલો હશે એને હાથે પાણી આછરશે.”

રૂપાળા છુંદણવાળા હાથની સુંવાળી સુંવાળી થપાટો વીરડાનાં ડોળાં પાણીને વાગવા લાગી. પણ પાણી તો એકેય આહીરાણીનાં અંતરની જ્હાલપની સાક્ષી પૂરતું નથી. થાકીને જનડીઓ સામસામી તાળીઓ દેવા લાગી. ત્યાં બે ચાર જણી બેલી:

“એલી એય, એલી વહુ લાડકડીને ઉતારે! વેલ્ય-માંથી હાથ ઝાલીને હેઠી. જેમએ તો ખરાં, ધ નવી પરણીને આવે છે તે વર ઉપર કેવુંક હેત છે?”

મનની વરાળને પાણી કરીને પાંપણે ટપકવતી આલણુદે વીરડાને કાંઠે આવી. આવીને મંત્ર બોલે તે રીતે મનમાં બેલી:

(આ) વેળુમાં વીરડો, ખુંદો ન ખમે વીર;
(પણ) આછાં આવજો નીર, જે દ્રશ્ય ઉલો દેવરો !

“આ મારો વીર વીરડો, ખીજી સ્ત્રીઓનાં ખુંદણ ખમી શક્યો નહિ. એનાં પાણીને ચોઠખાં કરવાનું કાઢ્યો

ન બન્યું. અને હવે એને કેટલોક ખુંદવો। હવે તો હે વિધાતા। જે દિશામાં મારો પ્રિયતમ દેવરો ઉભો હોય, તે દિશામાંથી આછાં નીરની સરવાણીઓ ચાલી આવજો । ”

એટલું કહીને જ્યાં આલણદેએ એક જ છાપવું ભરીને વીરડો ઉલ્લેચ્યો, ત્યાં તો પોતાના પિયરની દિશામાંથી વીરડામાં આછી સેર્યો આવવા લાગી. દેવરાનો સંદેશો દેતી હોય તેમ સરવાણીઓ ખરબડીઓ બોલાવી દેવરાના અંતર સરીખા ચોકખા પરપોટા પાણી ઉપર ચડાવવા લાગી. ધડીક વારમાં તો વીરડો જાણે મોતીડે ભર્યો હોય તેવી કાળી, વાદળી, લીલી, પીળી ને ઘોળી કાંકરીઓ પાણીને તળીએ ચળકી રહી, આખી જાને આધું પાણી પીધું. જાનડીઓમાં વાતો ચાલી કે “વાહ રે વહુવારનાં હેત । ઢોલરો કેવો નશીબદાર । ”

[૫]

વૈરઘોડીઆનાં સામૈયાં થાય છે. ઢોલરાનું કળશી કુટુંબ કળવહુવારનાં પગલાં ચયાં જાણીને કોડે ઉભરાય છે, પણ વહુને તો એ હેતપ્રીતમાં ક્યાં ચે અંપ નથી:

સામૈયાના સૂર, ફુલ-દડો ફાવે નહિ,
દેવરો મારે દૂર, ઢોલરે મન હળે નહિ.

વરઘોડીઆંને ફુલદડે રમાડો । ગલાલની કાચળીઓ
ભરાવો । ઢોલરાને લગનનો પૂરેપૂરો લાવો લેવરાવો ।
કાડભરી લાડડીને ઝોણું ન આવવા દેજો । પણ

મૂઠી ભરીને માર, ગલાલનો ગોઠે નહિ,
અંતરમાં અંગાર, દેવરા વણ દાગી દીએ.

આલણદેતું શરીર ઢોલરાના હાથના ગલાલના માર
શી રીતે ખમી શકે? એને તો એ ગલાલની મૂઠીઓ
સળગતા અંગારા સરખી લાગતી હતી. દેવરા વિના
ખીનના હાથનો ગલાલ શે સહેવાય?

x x x x

થંભ થડકે મેડી હસે, ખેલણુલગ્ગી ખાટ;
સોંસજણું લલેઆવિયાં, જેની જોતાં વાટ.

એવા ઉછાળા મારતા અંતરે ઢોલરો અધરાતે
દાયરામાંથી છૂટો પડીને પોતાના ઝાકમઝોળ દીવડે દીપતા
ઝોરડા તરફ ચાલ્યો આવે છે. ઝોરડામાં કેમ જાણે
નાનકડું આભામંડળ ગોઠવાઈ ગયું હોય તેવું, ચારે
બીંતે ચોડેલ ચાકળાચંદરવાનાં આભલાં ઉપર દીવાનું
તેજ ચળકારા કરતું હોવાથી દેખાય છે. મારા પગલાંના
અવાજ ઉપર કાન માંડીને આયરાણી ક્યારની આતૂર
હૈયે ઝોરડાને પારણે ટોડલા ઝાલીને ઉભી હશે : એવું
ચિંતવતો ચિંતવતો ઢોલરો જ્યાં ઝોસરીએ ચડે, ત્યાં

તો ઉલટું પોતાની નવી વહુને મશઢળેલે મોઢે ઓરડામાં બેઠેલી દેખીને એના ઉતાવળે ડગલાં દેતા પગ ઢીલા પડી ગયા. માતાએ ઉલટથી શણગારેલ ઓરડામાં આલણુદેને શું કાંઈ ઉણપ લાગી હશે ! હસીને સામી ડગલાં માંડવાને બદલે સુનકાર હૈયે બેઠી કેમ રહી છે ? માવતરની લાડકવાયી દીકરીને મહિયર સાંભરતું હશે ? કે શું હું એને મનગમતો નહિ હોઉં ?

એવી ચિંતાએ ચડીને, સ્ત્રી જેમ પોતાના સ્વામીને મનાવવા કોમળ ધલાળે કરે તેમ પુરુષ ઉઠીને પરણેતરને રીઝવવા માટે મહેનત કરવા મંડ્યો.

“આત્મ આલણુદે ! તારો ચોટલો ગૂંચી દઉં. તારા માથામાં કુલેલ તેલનાં ક્યોળાં ઠલવું. આત્મ, મન ઉપરથી ભાર ઉતારી નાખ.”

એમ કહીને ઢોલરો અડકવા આવ્યો. ત્યાં તો હરણી પારધીને દેખીને ક્ષણ બરે તે રીતે આહિરાણી કુદીને આઘેરી જમ બેઠી.

“કાં ?”

“કાં શું ?”

ચોટો ચારજ હાથ, ગૂંચ્યો ગોરે માણસે,
(એના) ગુણની વાળેલ ગાંઠ, દોરો છોડે દેવરો.

“આયર ! આ ચોટલામાં તો બીજા હાથનો દોરો ગુંથામ ગયો અને ક્યારની એ ગાંઠ વળી ગમઃ હવે તું

આધેરો રે'જે. સંસારને સંબંધે હું તારી પરણેતર કરી
ધું ખરી, ને મરીશ ત્યાં સુધી તારા ધરમાં રહી તારા
ગોલાપા કરીશ. પણ તારો ને મારો છેડો ય અડવાના તો
રામરામ જાણજે.”

ઢોલરો સમજી ગયો. ધુંટડો ગળી ગયો. પણ
માન્યું કે થોડીક પંપાળીશ ત્યાં જૂની પ્રીત જૂલીને નવા
નેહ બાંધશે. એવું ચિંતવીને ફરીવાર ફાસલામણું
આદર્શ:-

“ આલણુદે ! મુંઝા મા. ઉતાવળી ચા મા. એમ
કાંઈ આખો ભવ નીકળવાનો છે? આપણે તો આયર
વરણુ : જૂની વાતો જૂલી જવામાં આપણને એવ નથી.
આવ આપણે ચોપાટ રમીએ.”

“ ઢોલરા ! તું જેવો ખાનદાન આયર આજ શીદ
ચીથરાં ફાડી રહ્યો છે. તુંને ખબર નથી આયર, પણ

સાવ સોનાને સોગઠે, પરથમ રમીયલ પાટ;
(તેદી) હૈયું ને જમણો હાથ, દા'માં જીતેલ દેવરો.

‘ અમારી ચોપાટ તો ક્યાંની રમાઈ ચુકી છે,
એમાં માફ હૈયું ને જમણો હાથ, ખેય દેવરો જીતી ગયો
છે. હવે હું શેણે રમું ? ”

“ કાંઈ નહિ આલણુદે. તારું ચિત્ત ચકડોળે ચડ્યું
છે. આજની રાત તું નીંદર કરી જા. મનના ઉકળાટ

હેઠા બેસી જશે. લે તને ઢાલીઓ ઢાળી દઉં. સુખેથી સુખ
જા. બહીશ મા. હું તારી મરજા નહિ લોપું.”

એમ કહીને ઢાલરે ઢાલીઓ ઢાળીને તે પર મથરની
તળાઈ બિછાવી. પણ આલણદેને તો એ ગોખરની
પથારી બરોબર છે :

કીમ સોઈ સજણાં ! મું સૂતે ય સખ નહિ
પાંપણનાં પરિચાણુ, ભાળ્યા વણુ ભાંગે નહિ;

“મારે શી રીતે સૂવું? મારી બે પાંપણો નોખી
પડી ગઈ છે, એ દેવરાનાં દર્શન કર્યા વિના તો બેળા
જ થાય તેમ નથી. પોષ્યાં બીડાવાની જ ના પાડે છે.
જે દિ’ એને જોશું, તે દિ’ જ હવે તો ઝંપીને સૂશું,
નીકર જીવતર આપું ય ગંગવાનું જ છે.”

મનાવી મનાવીને ઢાલરાની જીમના કુચા વળી
ગયા. મનોરથ જેના મનમાં માતા નથી એવો ફાટતી
જીવાનીવાળો આહિર આજ પરણ્યાની પહેલી જ રાતે
પોતાની પરણેતરના આવા આચાર દેખીને અંતરમાં
વલોવાઈ ગયો. એનાં ફવાડાં બેઠાં થઈ ગયાં. એના
શરીરમાં થરેરાટી છુટી અને હોઠ કમ્પવા લાગ્યા. ધીરે
ધીરે ક્રોધ ઉપડવા લાગ્યો. આંખો ત્રાંબાવરણી થઈ મઈ.

“અરરર ! એક સ્ત્રીની જાત ઉઠીને આટલી હદ
સુધી મને તરછોડે ? પરણ્યા પછી પણ પારકા પુરુષનું
નામ ન છોડે ? એમ હતું તો મને પ્રથમથી કાં ન

ચેતાવ્યો ? મારી ફજેતી શીદ બોલાવી ? મને ટળવળતો
કાં કરી મેલ્યો ? બળાતકાર કંઈ ? ચોટલે ઝાલીને બહાર
કાઢું ? કે આંહી ને આંહી કટકા કંઈ ? ”

થર । થર । થર । થર । આખું અંગ ધૂળ ઉઠ્યું.
ધગધગતા શબ્દો હોઠે આવીને પાછા વળી ગયા.

“ ના, ના, જીતવા । એમાં એનો શો ગુન્હો ।
જન્મનો જે સંગાથી હતો, એના પરથી સ્ત્રીનું હેતુ શી
રીતે ખસે ? આખો ભવ બાળીને પણ આંહી કુળમર-
જદને કાળે મારાં વાસીદાં વાળવા જે તૈયાર થઈ છે,
એ શું મારવા લાયક ? કે પૂજવા લાયક ? હું ભૂલ્યો. મારા
સ્વાર્થે મને બાન ભૂલાવ્યું. આવી જોગમાયાને મેં દુભવી । ”

અંતરમાં ઉછળેલું બધું ય વિષ પી જઈને ઢોલરો
બહાર નીકળ્યો. ઝોળીમાં પથારી નાખીને ઉઘી ગયો.
આલણદેએ આખી રાતનું જાગરણ કર્યું.

બળકડું થાતાં તો આલણદે ધરના કામકાજમાં
સહુની સાથે લાગી પડી. છાણના સુંડા ભરીભરીને
ભેળા કરવા માંડી, વાળવા લાગી અને તેવતેવડી નણું-
દોનો સાથે છાશનું વલોણું ધુમાવવા લાગી. સાસુ-
જીએ ઉઠીને નવી વહુને ધૂળરાખમાં રોળાતી દેખી.

“ અરે દીકરા, આવીને તરત તે કાંઈ વાસીદાં
હોય ? મેલી દે સાવરણી. હમણાં તો બેઠા, તારે ખાવા-
પીવાના ને હરવાફરવાના દિ’ કેવાય. ”

“ના કુઈ, મને કામ વગર ગોઠે નહિ. પાંચ દિ’ વેલું કે મોડું, કરવું તો છે જ ને ।”

વહુના હાથ અડયા ત્યાં ત્યાં જાણે મોતીડાં વરસ્યાં. સાસુ ને નણુંદો તો હોઠે આંગળી મેલીને ટગર ટગર જોઈ જ રહી, કે ઓહોહો ! કેવી ચતુર વહુ આવી છે ।

પણ વચ્ચેવચ્ચે વહુના હાથમાં સાવરણી ને નેતરાં ચંબી જાય છે. વહુને કોઈ ખોલાવે તો એ સાંભળતી નથી. આંખો કોણ જાણે ક્યાંય ફાટી રહે છે. એ વાતનું ધ્યાન કોઈને નથી રહ્યું.

જમવાટાણું થયું છે. સાસુએ હોંશે હોંશે જીભનાં કુલ જેવા ચોખા રાંધ્યા છે. “વહુ, દીકરા, માઝી ગઈ હઈશ, માટે ખેસી જ ફળફળતા ચોખા ખાવા.”

ચોખામાં તપેલી ભરીને ધી રેડ્યું. દળેલી સાકર છાંટી. પણ કોણ જાણે ! વહુ તો ખેડી ખેડી લાવે છે કે

ઉનાં ફળફળતાં ચ, ભોજનિયાં લાવે નહિ;
હેતુ હૈયામાંય, હાઝે સૂતલ દેવરો.

“અરે રે, ઉનાં ભોજન તો હું શી રીતે જમું ? મારા અંતરમાં દેવરો સૂતો છે, તેની કોમળ કાયા એ ઉના કોળીઆથી ક્યાંઈક દાઝી જાય તો ?”

એવી વહાલાની વિનંતીઓ એક બાજુથી ખાતી પીતી નથી, ને બીજી બાજુ કુળધર્મનું જતન કરવાનું ક્યાંયે ચૂકતી

નથી. પણ દિવસ પછી દિવસ વીતતા ગયા, અંતરના ઉત્પાત સંતાડવા આલણુદે બહુ બહુ મથી. તોયે એનું ચિત્તભ્રમ ઉધાડું પડવા લાગ્યું. મોતીની ઇંટોણીને માથે ત્રાંબાની હેલ્ય મેલી સૈયરોના સાથમાં પાદરને કુવે પાણી ભરવા જાય છે, બધી સૈયરો આઠઆઠ બેડાં ભરીને ચાલી જાય છે, તો યે આલણુદેની એક પણ હેલ્ય હજી ભરાતી નથી. પાણીમાં જાણે કે દેવરાનો પડછાયો પડયો હોય, ઝાડવામાં જાણે દેવરો પારેવું બનીને ધૂધવાટા કરતો હોય, વાદળાંમાંથી જાણે દેવરો આંસુડાં વરસાવતો હોય, દિશાઓ જાણે દેવરાની ધવાયલી છાતીના રૂધિરથી રંગાઈને રાતી થઈ ગઈ હોય, એવી કલ્પના કરતી કરતી આલણુદે ઉભી રહે છે. સીંચણ હાથમાં થંભી રહે છે. એમ ને એમ દિવસ આથમે છે. કુવામાં પડ-છાયો દેખાતો બંધ થાય છે, પારેવાં ધુધવાટા મેલીને માળામાં લપાય છે, વાદળાં વિખરાય છે, ને દિશાઓ ઉપર અંધારાના પડદા ઉતરે છે, ત્યારે આલણુદે ઠાલે બેડે ધરે આવે છે, અને સાસુના ઠપકા સાંભળીને લવે છે કે

સીંચણ ચાળીસ હાથ, પાણીમાં પૂગ્યું નહિ;
વાલ્યમની જોતાં વાટ, દિ' અથમાવ્યો દેવરે.

“હે બાઈજી! સીંચણ તો ધણુંય ચાળીસ હાથ લાંબું હતું. પણ પાણીને પહોંચ્યું જ નહિ. મારો દિવસ તો દેવરાની વાટ જોવામાં જ આથમી ગયો.”

નિસાસો નાખીને સાસુ બોલ્યાં કે “ અરેરે ! આ હરાયું ઢોર આંહી ક્યાંથી આવ્યું ? આનું તો ફટકી ગયું લાગે છે. આ તો મારું કુળ બોળાવવાની થઈ ! ”

[૬]

સાંજણુ ચાલ્યાં સાસરે, આડાં દધને વંન;
રાતે ન આવે નિંહરા, દિ'નાં ન ભાવે અન્ન.
દિ'નાં ન ભાવે અન્ન તે કોને કહીએ !
વાલાં સંજણાંને વેણે વળગ્યાં રહીએ.

§

સાંજનું ટાણું છે. દેવરો પોતાના ધરની ઓસરીએ બેઠો છે. ડોસી આવીને પૂછે છે કે

“ ગગા, આજ તો તારા સારૂ જરનો ખીચડો મેલું છું. ભાવશે ને ? ”

“ માડી, મને ભૂખ નથી લાગી.”

“ ભૂખ કેમ ન લાગે બેટા ? ફૂડ રોટલો લઈને સીમમાં ગયો'તો, એમાં શું પેટ ભરાઈ ગયું ? ”

“ પણ માડી, હમણાં મને પેટમાં ઠીક નથી રહેતું.”

“ બાપુ ! ગઈ વાતને પછે ભવ બધો સંભાર્યા જ કરાય છે ? હવે તથ્યા મેલી દે ને એ વાતની ? ”

“ ના મા, એવું કંઈ નથી.” એટલું બોલતાં દેવરાને ગળે ડુબો ભરાઈ આવ્યો.

દેવરાની બે જુવાન બહેનો ઝોસરીના ખારણીઆમાં ખીચડો ખાંડતી હતી તેની આંખમાં પણ ભાઇનું મળેલું શરીર જોઈજોઈને જળજળીઆં આવી ગયાં.

“ઠીક માડી, ખીચડો કરજો. સહુ બેળાં ખેસીને આજ તો ખાશું.”

“બસ મારા બાપ !”

ડોસીને તો જાણે બારે મેઘ ખાંખા ચઢ ગયા.

બરાબર એ ટાણે એક બાવો ને બાવણ એકતારે વગાડતા ચાલ્યાં આવે છે, ને એના ભજનનાં વેણ સાંભળીને દેવરાના કાન ચમકે છે:—

પેલા પેલા જુગમાં રાણી ! તું હતી પોપટી ને,
અમે રે પોપટ રાય, રાજ રામના.

ઝોતરા તે ખંડમાં આંબલો પાક્યો ત્યારે,
સૂડલે મારી મને ચાંચ, રાણી પીંગલા !

ઈ રે પાપીડે મારા પ્રાણ જ હરિયા ને,
તું ય નોહાલી મોરી સાથ રાણી પીંગલા !
દનડા સંભારો ખમ્મા ! પૂરવ જલમના સે'વાસના !

દેવરાને ભજન બહુ પ્યાર લાગ્યું. એણે બાવા-બાવણને બોલાવી પોતાની ઝોસરીએ બેસાડ્યાં. ભજન આગળ ચાલ્યું:—

બીજા બીજા જૂગમાં રે તું રાણી મૃગલી ને
અમે મૃગેશર રાય, રાજા રામના.

વનરા તે વનમાં સાંધ્યો પારધીડે ફાંસલો ને,
પડતાં છોડ્યા મારાં પ્રાણુ રાણી પીંગલા !

ઇ રે પાપીડે મારા પ્રાણુ જ હરિયા ને
તોય નોઆવી તું મોરી પાસ રાણી પીંગલા !
હનડા સંભારો ખમ્મા ! પૂરવ જલમના સે'વાસના !

સાંભળી સાંભળીને દેવરાની છાત્રી વીંધાવા લાગી:-

ત્રીજા ત્રીજા જૂગમાં રે તું રાણી બામણી ને,
અમે હતા તપેસર રાય, રાજા રામના.

કંડગિક વનમાં રે કુલ વીણુવા ગ્યાં'તાં મને
ડસીયલ કાળુડો નાગ, રાણી પીંગલા !

ઇ રે પાપીડે મારા પ્રાણુ જ હરિયા ને,
તોય ન આવી તું મોરી પાસ રાણી પીંગલા !
હનડા સંભારો ખમ્મા ! પૂરવ જલમના સે'વાસના.

ચોથા ચોથા જૂગમાં રે તું રાણી પીંગલા ને,
અમે ભરથરી રાય રે.

ચાર ચાર જુગનો ભરવાસ હતો જ રે,
તોય નો હાલી તું મોરી સાથ, રાણી પીંગલા.
હનડા સંભારો ખમ્મા ! પૂરવ જનમના સે'વાસ રે !

આડોસીપાડોસી તમામ ભજન ઉપર થંભી ગયાં છે. દેવરા જેવો વજની છાતીવાળો જીવાન પણ આંસુડાં વહાવી રહ્યો છે. ઘરમાં ઘરડી મા રડે છે, ઝોસરીમાં જીવાન બે બેનો રૂવે છે, પાલવડે આંસુડાં લૂછતાં જાય છે, “તોય નો આવી તું મોરી પાસ” ના પડધા માજી રહ્યા છે, તે વખતે વેલ્યની ધુધરમાળ રણુકી, અને ડેલીએ જાણે કાઠએ પૂછ્યું કે “દેવરા આમરનું ઘર આ કે ?”

પોતાનું નામ બોલાતાં તૂર્તજ દેવરા ડેલીએ દોડ્યો અને કાઠ પરદેશી પરાણાને દેખીને, ઝોળખાણુ નહોતી છતાં બહાલું સગું આવ્યું હોય તેવે અવાજે કહ્યું, “આવો બા, આવો, આ જ ઘર રામધણીનું, ઉતરો.”

ઠેકડો મારીને ગાડાખેડુ નીચે ઉતર્યો. બે ચ જણા અંબે હાથ દબને બેઠયા. બળદનાં જોતર છોડી નાખ્યાં. મહાદેવના પોઠીઆ જેવા રૂડા, ગરૂડના ઇંડા જેવા ઘોળા અને હરણુ જેવા ચનગનતા બે બળદોને, અમુલ્ય ભરતભરેલી ઝૂલ્યો ઉતારી લઇને દેવરા ગમાણુમાં બાંધી દીધા. નાગરવેલ્ય જેવું આપાઠ મહિનાનું લીલું ધાસ નીચું. ગળે ધુધરમાળ બાંધેલી તે ગજવતા બેચ બળદ ખડ બટકાવવા મંડયા. અને પછી હીંગળોડિયા માફાનો પડદો ઉચો કરીને કંકુની ઢગલીઓ થાતી આવે તેવી પાંતીઓવાળી એક જોબનવંતી સ્ત્રી નીચે ઉતરી.

વેલ્યનો ગાડાખેડુ મોખરે ચાલ્યો, સ્ત્રીએ પાછળ પગલાં દીધાં. અળસ્યો ગાડાખેડુ ઓસરીએ ચડ્યો અને ડોસીને ટોકા કર્યો,

“આઈ, આ અમારી બેનને પોંખી લ્યો.”

ચક્રિત થાતાં ડોસી બહાર આવ્યાં. આ બેન કાણુ ? પોંખણું શેનાં ? આ ગાડાખેડુ ક્યાંનો ? કાંઈ સમજાવું નથી. ગાડાખેડુતે પોતાની સાથેની સ્ત્રીને કહ્યું,

“બોન, બાપ, સાસુને પગે પડ.”

યુવતીએ ડોસીના પગમાં માથું ઢાળી દીધું. વખર-ઓળખે ડોસીએ વારણું લીધાં, દેવરાની બન્ને બહેનો મહેમાનને ધરમાં લઈ ગઈ. અને દેવરો તો ઓસરીએ આવીને ઢાલરા સામે ચકળ વકળ તાકી જ રહ્યો.

“ઓળખાણુ પડે છે ? “ ઢાલરાએ પૂછ્યું.

“થોડી થોડી । તાજાં જોયા હોય એવી અણસાર છે.”

“હું ઢાલરો, દેવરા । તારું હવું તેને હું ચોરી ગયેલો. તે આજ પાછું દેવા આવ્યો છું.”

“શું બાઈ ?”

“તારું જીવતર : તારી પરણેતર.”

“મારી પરણેતર ?”

“હા બાપ, તારી પરણેતર. દેવતાની સાથે તને વરેલી ૪ તારી પરણેતર. મેં તો બૂલથી વેચાણ લીધેલી. વહેવારને હાટડે માનવી વેચાતાં મળે છે, પણ માનવીએ માનવીએ ફેર છે એની અને જાણ નહોતી દેવરા ।”

“આયર ભાઇ ।” એટલુંજ બોલાયું. દેવરાની છાતી ફાટવા લાગી.

“દેવરા, જરાય અચકાઇશ મા. પરણ્યો ત્યારથી જ એ તો માની જણી બોન રહી છે. તેત્રીસ કરોડ દેવતા સાથ પૂરે છે.”

કપાળ ઉપર પરસેવાનાં ટીપાં બાઝ્યાં હતાં તેને લૂછતો લૂછતો દેવરો કાંઇક વિચારે ચડી ગયો. પછી મનમાં કાંઇક નક્કી કર્યું હોય, એવે અવાજ પોતાની માને સાદ પાડ્યો,

“માડી । બેય બોનુંને પાનેતર પહેરાવો અને કટંબને બોલાવો, જટ કરો. સમો જાય છે.”

ઢાલરો ચેત્યો. “અરે ભાઇ, આ તું શું કરછ ? હું આટલા સારું આજ્યોતો ?”

“ઢાલરા, તેં તો એવી કરી છે કે માઈ ચામડું ઉતરડી તારી સગતળીયું નખાવું તોય તારો મથુ ન જાય. અને તારા જેવા આયરને મારી બોનું ન દઈ તો હું કોને દષ્ટ ?”

“પણ ભાઇ, બે—”

“બોલ મા, બાર હોત તોયે ઓછી પડત.”

દીકરીયું દેવાય, વઉવું દેવાય નહિ,
એક સાટે એ જાય, ઢાલ માગે તો ય ઢાલરો.

“ઢાલરા, ભાઈ, દીકરીઓ તો દેવાય, પણ પોતાની
પરણેતરને પાછી આણીને સોંપી દેવી, એ તો મોટા
જોગીજતિથી થે નથી જન્યું. હું એ આપું છું, તો પણ
તારું લેણું તો મારા ઉપર ચડેલું જ જાયજો,”

ધડીયાં લગન લેવાણાં. થડોથડ એ માંડવા નખાણા.
એકમાં દેવરા અને આલણદેની જોડ બેઠી ; બીજામાં
ઢાલરા અને દેવરાની બે બહેનોની ત્રિપુટી બેઠી. જોડાજોડ
વિવાહ થયા. અને પછી તો એ પાંચ છોકરાં, ને છઠ્ઠી
ડોસી, છયે માનવીની છાતીઓમાં સુખ ક્યાંય સમાયાં
નહિ, છલકાઈ ગયાં. સહુએ સાથે બેસીને જરનો ખીચડો
ખાધો.

દસ્તાવેજ

ૐ રાસીઆના ઠીકરાને માથે આજ આભ તૂટી પડ્યો છે. સાસરેથી સંદેશો આવ્યો છે કે 'રૂપીઆ હજાર લાઇને જેઠ સુદ ખીજે હથેવાળે પરણવા આવજો. રૂપીઆ નહિ લાવે, કે ખીજની ત્રીજ કરીશ તો ખીજની સાથે ચાર ફેરા ફેરવી દેશું.' વાંચતાંની વાર જ જીવાને સ ૩ ૩ ૩ નિસાસો મેલ્યો.

વેશવાળ તૂટશે ? પાંચ પાંચ વરસનાં ધૂળમાં રમતાં હતાં ત્યારથી પંદર પંદર વરસ સુધી જેનું ધ્યાન ધરેલું તે રાજપા શું આજ ખીજને જશે ? નખાષા, નમાયા અને નિરાધાર એ રજપૂતની તાજ ફૂટેલી મોસર ઉપર મોવાળે મોવાળે પરસેવાનાં ટીપાં વળી ગયાં.

બાપની આખી જાગીર ફના થઇ ગઇ હતી. વારસામાં એને એક ખોરડું મળ્યું હતું અને ખીજી મળ્યું હતું આ બાળાપણનું વેશવાળ. આશા હતી કે સુખની

ધડીઓ ચાલી આવે છે; આશા હતી કે એના નિસ્તેજ અને સુનાં ઝોરડામાં અલબેલી ગરાસણી આવીને જીનાં વાસણો માંજશે; રૂપાળી માંડછાંડ કરશે; મહિયરથી પટારો ભરીને કરીઆવર લાવશે; અને મામે મનેયે પહેરામણી કરશે. પણ કાગળ વાંચ્યો ત્યાં તો મરાસીઆના મસ્તકમાંથી એ ગરાસણીના લાડકોડ, માંડછાંડ, ગારઓળીપા, કરીઆવરના પટારા અને પહેરામણી, બધાએ જાણે શરદના મેઘાડમ્મરની માફક વીંખાઈ ગયાં. પૂર્વજ્ઞેતું લોહી એની રગેરગમાં દોડવા લાગ્યું. મસ્તકમાં ભણુકારા બોલવા લાગ્યા કે “મારી બાઈડી બીજે જાય ! એ કરતાં તો મોત ભલું. માઈં ! માઈં !” પણ કોને મારે ? કાટેલી તલવારને સળવવાના યે પૈસા નહોતા.

જે વાણીઆને ત્યાં એની જગીર મંડાણમાં હતી તેના ચરણુ ઝાલીને ગરાસીઓ કરગરી ઉઠ્યો. “કાકા, આજ મારી લાજ રાખો. માઈં મોત બગડશે. મારી બાઈડી જશે તે પહેલાં તો મારે ધડ માથેથી માથું પણ વધેરવું પડશે. કાકા, એક હજાર આપો. મારી જાત વેચીને પણ ભરી દઈશ. આ ભવ નહિ અપાય તો ઓલ્યો ભવ તમારે પેટે જન્મ લાઇને ચુકવીશ.”

વાણીઓ પીગળ્યો નહિ. રજપૂત આ વેપારીના હાથ ઝાલીને રગરગ્યો. એની રાજબાને જાણે કે પોતાની નજર સામેજ કોઈ હાથ પકડી ખેંચી જતું હતું.

કાકાએ કાગળ લીધો. કેંક લખ્યું. “લ્યો ભા, કરો આમાં સહી. અમારું તો વળી જે થાય તે ખરું.”

કાગળ વાંચીને રજપૂતનું લોહી થીજી ગયું. એમાં લખ્યું હતું કે “રૂપીઆ એક હજાર પૂરા ન ભરું ત્યાં સુધી બાઇડીને માખ્હેન સમજીને વર્તીશ.”

રજપૂતે દસ્તાવેજ ઉપર દસ્તખત કર્યા. એની આંખ-ળીઓ કાંપી રહી. રૂવાડાં રેબજેબ થઇ ગયાં. દસ્તાવેજની નકલ લઇને રૂ. એક હજાર સાથે એ ચાલ્યો ગયો.

અને રાજબા એના મહિયરમાં બેઠીબેઠી શું કરે છે? ભરથારનાં સ્વપ્નનાં જોવે છે. જાણે આરસપાણુમાંથી કોઇ કારીગર પોતાની મનમાની પ્રતિમા કંડારતો હોય, તેમ એ બેઠી બેઠી પોતાના બરીબ કંથની ચીથરેહાલ મૂર્તિને અંતરમાં ચિંતવ્યા કરે છે. પિયરમાં હવે એને ગોઠવું નથી. એને દૈયે પોતાના ઘરની ભૂખ લાગી છે.

જેઠ સુદ બીજનો આભમાં ઉદય થયો, તે વખતે જમાઇરાજે સાસરે આવીને ભર ડાયરા વચ્ચે કોથળી મૂકી કહ્યું “લ્યો મામા ! આ રૂપીઆ.”

આખા ડાયરાને ખબર પડી કે સાસરાએ બરીબ જમાઇને આપઘાત કરવા જેવો મામલો ઉભો કર્યો હતો. શીટકારો દેતા દેતા ગરાસીઆ ડાયરામાંથી ઉભા થઇ ગયા. સાસરીઆનાં મ્હોં સ્થામ બન્યાં અને ઝોરડાને

પ્રુણે આંખોમાંથી શ્રાવણ બાદરવો વરસાવતી કન્યા
કંપવા લાગી કે “નક્કી મારાં માવતરતું વેર મારો ધણી
મારા ઉપરજ ઉતારશે !”

[૨]

સાસરાના ગામનાં ઝાડવાંને છેલ્લામાં છેલ્લા રામ રામ
કરી, રજપૂતાણીને વેલડામાં ખેસાડી, રજપૂત પોતાને
ઘેર લઈ ગયો. થડકતે હૈયે રજપૂતાણી ઓરડામાં દાખલ
થઈ. એ ઘર નહોતું, સ્મશાન હતું. જોને લુગડે જરીએ
રજ નહોતી ચડી, એવી લાડમાં ઉછરેલી જોખનવાંતીએ
આવીને તરત હાથમાં સાવરણી લીધી. સાસુસસરા કે
દેરનણુંદ વિનાના આ સૂનકાર ધરને વાળ્યું. ફરી ફરી
વાળ્યું. ઓરડો આબલા સરીખો ચકચકી ઉઠ્યો. વીસ
પચીસ વરસ પૂર્વે પોતાનાં સાસુએ હાથે ભરેલા હીરના
ચંદરવા બીંતો ઉપર લટકતા હતા. એના ઉપર ઝાપટ
મારીને રજ ખંખેરતાં તો ઓરડામાં હજારો નાનાં
આબલાંતો ઝગમગાટ છવાઈ ગયો.

જ્યાં જ્યાં આ નવી નારીની આંગળીઓ અડકી
ત્યાં ત્યાં જાણે અમૃત નીતર્યાં. રાતે સ્વામીને મોતીનો
વીંઝણો ઢાળતાં ઢાળતાં રજપૂતાણીએ થાળી જમાડી.
ધરતી ઢાળું મોઢું રાખીને અખોલ રજપૂતે વાળુ કરી
લીધું. પિયરથી આણુમાં આણેલી આકોલીઆના રૂની
રેશમી તળાઈ પિછાવીને તલના તેલનો ઝાંખો દીવડો

બાળતી રજપૂતાણી પથારીની પાંગત ઉપર વાટ જોતી બેઠી. સ્વામી આવ્યો; પથારીમાં તલવાર ખેંચીને પોતાની અને રજપૂતાણીની વચ્ચે ધરી દીધી. એ સૂતો. પથારીને બીજે પડખે રજપૂતાણીએ પણ પોતાની હેમ સરખી પાતળી કાયા લંબાવી.

બેયનાં નયનો સામસામાં તગમગતાં એક બીજા-
તું ધ્યાન ધરી રહ્યાં છે. બેય હૈયાં જાણે સામસામાં ધમણ
કુંકી કુંકીને એકબીજાને હુંફાવી રહ્યાં છે. બેયના
આત્મારામ જાણે સામસામા અબોલ સવાલો કરી રહ્યા
છે. પણ વચ્ચે ઉઘાડી તલવાર પડી છે; નાનકડી તલ-
વાર : કરોડો ગાઉતું જાણે અંતર.

એવી એવી એક પછી એક રાત વીતવા લાગી.
આખો દિવસ એકબીજાની અંખમાંથી અમીના કુવારા
છુટે છે. અબોલ પ્રીતડી એકબીજાના અંતરમાં સાત
તાળીની રમતો રમે છે. અને છતાં યે રાતની પથારીમાં
કાળી નાગણી શી નાગી તલવાર કાં મૂકાય ? રજપૂતાણી
આ સમસ્યા કેમે ય કરીને ઉકેલી ન શકી. એણે
જોયું કે ઠાકોરના આચરણમાં પોતાના પ્રત્યે રીસની
એકે ય નિશાની નથી. સાથેજ પોઢવા આવે છે. કાંઈ
પરીક્ષા કરતો હશે ? મરદાનગીમાં કાંઈ ખામી હશે ?
કાંઈ મંત્ર સાધતો હશે ? કાંઈ ન કળાયું. હૈયું વાંધાવા
લાગ્યું. અમીનો કટોરો જાણે હોઠ પાસે આવીને થંબી
મથો છે.

એક, બે, ને ત્રણ રાતો વીતી. ચોથી રાતે ઠાકોર , આવ્યા. સૂતા. રજપૂતાણી ભીંતને ટેકો દઇને ઉભી રહી. અધરાત થઇ તો યે જાણે આંખનો પલકારો માર્યા વિના, મીણની આકૃતિ જેવી એ ઉભી છે. ઠાકોર બોલ્યા “ કેમ ઉભાં છો ? ”

ડળક ડળક ડળક આંસુ પાડીને રજપૂતાણીની આંખોએજ મુંગો ઉત્તર દીધો.

“ કેમ આંસુ પાડો છો ? પિયરીયું સાંભરતું હશે । ”

“ બહુ થયું. ઠાકોર, હવે તો હદ થઇ. પિયરી-આંતું વેર શું હજી યે નથી વળી રહ્યું ? ”

“ તમારે કહેવું છે શું ? ”

“ તમે રજપૂત છો, તેમ હું પણ રજપૂતાણીનું દૂધ ધાવી છું. આખું જીવતર તરવારનાં અંતર રાખોને । નહિ બોલું . ”

“ ત્યારે આ શું કરો છો ? ”

“ ફક્ત તમારા અંતરનો ભેદ જાણવા માગું છું. આડી આવતી હોઉં તો ખસીને મારગ દઉં. ”

“ શેનો ભેદ ? ”

“ આ મારી શોકમ તરવારનો. ”

“ રજપૂતાણી, ત્યારે સાંભજો. તમારા બાપુએ મારો સંસાર ધરાણે મૂકાવ્યો છે. ”

એ આખી વાત સાંભળતાં તો રાજ્યાની આંખો,
દીવામાં નવું તેલ પૂરાય તેમ ઉજળી બની ગઈ. એનાથી
ખેલાઈ ગયું: “રંગ છે તારી જનેતાને રજપૂત। એમજ
હોય. વાંધો નહિ.”

ચોરે બેસી બેસીને ઠાકોર બે પહોર દિ’ ચડ્યે છાશ
પીવા આવ્યા. પોતે પરોવેલાં મોતીનો નવરંગી વીંઝણો
ઢાળતી ઢાળતી રજપૂતાણી પડ્યે બેઠી અને બોલી:
“હવે આમ ક્યાં સુધી બેસી રહેશો?”

“ત્યારે શું દોટાદોટ કરે?” રજપૂત
તિરસ્કારથી હસ્યો.

“આ લ્યો!” કહીને રજપૂતાણીએ પોતાના અંગ
ઉપરથી સૌભાગ્યની બે ચુડલીઓ સિવાયના તમામ
દાગીનાનો ઢગલો કર્યો.

ઠાકોર એ ઢગલા સામે જોઈને બોલ્યો: “આનું
શું કરે? કરજ ચૂકાવી નાખું? બસ, ધીરજની અવધી
આવી ગઈ? રજપૂતાણી। બાયડીનાં પાલવડાં વેચીને
વ્રત છોડવાં એતું નામ વ્યભિચાર કહેવાય, સમજ્યાં?”

“ઉતાવળું બોલી નાખો મા, ઠાકોર। આમાંથી
બે ઘોડીયું લ્યો, બબ્બે જોડય મરદના પોશાક કરાવો,
ને બે જોડય હાથીઆરની લાવો.”

“જીજી જોડ્ય.કોને માટે?”

“મારે માટે.”

“તમારે માટે?”

“હા, હા, મારે માટે. નાની હતી ત્યારે બહુ પહેર્યા છે. બાપની તરવારો ધરમાં છાનીમાની સમજી છે. હથીઆરો અંગે સજીને કાળી રાતે મેં એકલીએ ધરની ચોકી કરી છે. આજ સુધી છોકરાંની રમતો રમતી હતી. હવે સાચો વેષ સજીશ. તમારો નાનેરો ભાઈ બનીશ.”

રજપૂત જોષ રહ્યો: “આ તે બાપડી કે જોગમાયા ?”

[૩]

અંગે વીરનાં વસ્ત્રશસ્ત્રો સજીને બેય ઘોડેસવાર કોઠા મોટા રાજ્યની તોકરી ગોતવા નીકળ્યા છે. બેયનાં બાહાં આબને ટેકા દેતાં દેતાં, ને સૂરજનાં કિરણો સાથે પ્રીતડીની રમત રમતાં રમતાં ડોહ્યે આવે છે. વિધાતા પણ પલવાર વીમાસણમાં પડી જાય, કે આને મેં નર બનાવેલ કે નારી! એવી એ રાજબાની સૂરત બદલી ગઈ છે. આંખમાંથી જણે લાલ ચણાંડી જેવાં લોહી નીતરે છે. મુખ ઉપર ક્ષત્રીવટની ઝાળ સળગે છે. સાવજ ડણક દેતો હોય એવો અવાજ ગાજે છે.

રાજધાનીના દરવાજામાં બેય ઘોડાં નાચ કરતાં કરતાં દાખલ થયાં હતાં તે વખતે જ બાદશાહ સલામતની સવારી સામી મળી. વિધાતાની આ બે કરામતોને દેખી બાદશાહ દિઘા બની ગયો. પૂછ્યું “કોણુ છો ?”

“રજપૂત છીએ.”

“કેમ નીકળ્યા છો ?”

“શેર બાજરી સાર.”

“આંહી રહેશો ?”

બેય જણાએ માથું નમાવ્યું.

“સગા થાઓ છો ?”

“હા નામવર. મામાધપુના.”

બેય રજપૂતની ચાકરી નોંધાણી.

*

*

*

શિકારની સવારીમાં, બાદશાહના હાથી ઉપર જે વખતે ઝખ્ખી થએલા સાવઝે કારમી તરાપ મારી, તે વખતે બેહિસ્તના દરવાજાની અને બાદશાહની વચ્ચે એક જ તસુનું અંતર હતું. પચાસ રક્ષકોની તલવારો શરમાતી ઉભી હતી. ત્યારે વખતસર એ સાવઝના ડાચામાં કોનું બાલું પેસી ગયું ?

એ બાલું રાજબાનું હતું. સાવઝ સોંસરવો વીંધાધ ગયો.

તે દિવસથી બેય રજપૂતોને બાદશાહના શયન-ગૃહની અટારીનો પહેરો સોંપાયો. આખી રાત ચોકી દેતાં દેતાં એ રજપૂતોને એક વરસ વીત્યું, હજી રૂપીઆ હજારનો જોખ નહોતો થયો.

આષાઢની એ મેઘલી રાત મળતી આવે છે. જાણે વરસવરસનાં વિજેગી વાદળાં આભમાં અણધાર્યાં સામાં મળ્યા છે અને એક બીજાના ગળે બાથ બીડીને પથારીમાં પોઢ્યાં છે. પ્રેમીનાં નયણાંમાંથી આંસુ નીતરતાં હોય તેવા વરસાદનાં ફેરાં ટપક ટપક ધરતી ઉપર પડે છે. એ મધરાતનાં મુંગાં મધુરાં આલીંગન જાણે કે કોઇ જોતું નથી. માત્ર કોઇ કોઇ નાનકડું ચાંદરડું જ એ મેઘાડમ્પરના મહેલની ઝીણીઝીણી ચીરાડમાંથી એની તોફાની આંખ તગમગાવીને નિરખતું નિરખતું મલકી રહ્યું છે. તમરાંના લહેકારની સુરીલી જમાવટ વાદળાંની ઘેરાતી આંખોમાં મીઠી નીંદર ભરી રહી છે. એકબીજાની બચ્ચી લેવાતાં પ્રીતિની ધમધમતી ગરમી પરજળા ઉઠે તેવી જાણે કે વિજળી વળકે છે. સામસામાં હૈયાં દબાતા “હાશ ! હાશ !” ના જે ઉદ્ગારો વહટે, તે જાણે કે ધીરા ગડગડાટને રૂપે આખા વિશ્વને કાને પડે છે.

તેવે વખતે ઝૂંખાની પરસાળમાં ચોક્કા દેતા એ રાજપૂતોની કેવી ગતિ થઇ રહી હતી ! ચાંબલી-ને ટેકા દઇને ઉભેલા ઠાકોરની આંખ જરાક મળી મઇ. હાથમાં બાલાં સોતો એ ઉભો ઉભોજ જમી ગયો છે. ઠકરાણી એકલી ટેલે છે. એની આંખો આભમાં મંડાઇ મઇ છે. એને સાંભર્યું કે આષાઢ આવ્યો. બીજો

આષાઢ આવ્યો. પ્યારપ્યાર મહિના વીત્યા. આખા સંસારમાં આજ જાણે કોઈ એકલું નહિ હોય । વિજેગણ હું જ એકલી । રંગભીનો સામે ઉભો છે તો યે જાણે હજાર જોજન આવે ઉભો છે.

વાદળાંના ગડગડાટ સાંભળ્યા. વીરાંગના કોઈ દિવસ નહોતી ડરી, સાવઝની ત્રાડથી નહોતી ડરી, તે આજે ડરી. દોડી સ્વામીને ભેટવા. તસુ એકનું જ અંતર રહેતાં થંભી. પચાસ ગાઉ આવેના એક નાના ગામડા-માંથી વાણીઆએ જાણે આંચકો માર્યો. આખો સંસાર જાણે એને ધક્કો મારવા ધસી આવ્યો. એ ઉભી રહી. સુતેલા કંથના મ્હોં ઉપર એણે શું જોયું ? કદિ નહોતું જોયું તેવું રૂપ : વિજેગી, વેરનામયું અને રીખાતું રૂપ.

રજપૂતાણી પાછાં ડગલાં દેવાં લાગી. રૂપ જોતી જાય, પાછાં ડગલાં દેતી જાય, અને વાદળાંની મસ્તી સાંભળીને જાણે એના પગ ધરતી સાથે જડાતા જાય.

વીરત્વ બધું જાણે એની છાતી ભેદી, બખ્તર ભેદી, નિસાસાને રૂપે બહાર આવ્યું. એક નિસાસો । એકજ । નિસાસો ફેટ્યો તોલદાર હશે । ધરતી ઉપર જાણે ધબ્બ દબને નિસાસો પડ્યો. આભમાં અજવાળું હોત તો એ નિસાસો નજરે પડત.

કઠોડા ઉપર હાથની કોણી ટેકવી અને હથેળીમાં ડોલર જેવું મોઢું માંડીને રજપૂતાણી ઉભી રહી. બપોયે

જાણે સામેથી કંઈ સમસ્યાનો દુહો બોલ્યો. પિયુ ! પિયુ !
પિયુ ! ના પડછંદા ગાજી ઉઠ્યા. ઠકરાણીએ સમસ્યાના
જવાબમાં દુહો ઉપાડ્યો. સાતસાત આકાશનાં અંતર
જાણે બેદાવા લાગ્યાં : મેહુલાની ધારાઓ જળતરંગ
વગાડે છે તેની સાથે દુહાના સૂર એકરસ થઈ ગયા :
દેશ વીજાં, પિયુ પરદેશાં, પિયુ બાંધવારે વેશ,
જે દિ' જાશાં દેશમે', (તેદિ')બાંધવપિયુ કરેશ.

[મારા દેશમાં આજ વિજળી થાય છે. પણ પ્રિયતમ
તો પરદેશમાં છે. અરે ! મારી પડખેજ છે પણ મારા
બાઈના વેશે ! જે દિવસ રૂપિયા કમાઈને દેશમાં
જશું ત્યારેજ એને બાંધવ મટાડી પતિ બનાવીશ. ત્યાં
સુધી તો બાઈબહેનનાં સગપણ સમજવાં.]

[૪]

સંચાર પડ્યું. હૈયામાં વાત સમાતી ન હોય તેમ
હુરમે બાદશાહની આંખો ઉઘડતાંજ વાત કરી કે “આ
બે રાજપૂતોની અંદર કાંઈક ભેદ છે.”

“એમ ? શું ? કટકા કરી નાખું.”

“ના ના, કટકા કરવા જેવો નહિ, કટકા સાંધવા
જેવો ભેદ છે, આ જોડીમાં એક પુરુષ છે, બીજી સ્ત્રી
છે. વચ્ચે કોઈ ગુપ્ત વિજ્ઞેગ છે.”

“દિવાની થા મા, દિવાની ! જોતી નથી,
બેઉની આંખોમાંથી અંગારા ઝરી રહ્યા છે ?”

“પરીક્ષા કરો. પછી કાણુ દિવાનું છે તે જોશો.”

“તેં શા પરથી જાણ્યું ?”

“મધરાતે મારી આંખોમાં નીંદર નહોતી. મેં અટારીમાંથી એક ઉડો નિસાસો સાંભળ્યો. દિવાલો પણુ એ નિસાસાના અવાજથી ધબકી રહી હતી. એક દુહો પણુ એ બોલી. એવો દુહો ફક્ત ઓરતના આંખોની નીકળી શકે.”

“શ્રી રીતે પારખું કરી શકાય ?”

“એ રીત હું બતાવું, બેઠ જણાને આપની પાસે દુધ પીવા બોલાવો. એમની સામેજ દુધની તપેલી આગ ઉપર મેલાવો. દુધ ઉભરાવા દેજો. ઢોળાવા દેજો. એમાંથી જે રજપૂત એ દુધ ઉભરાતું જોઈને આકળો બને, તેને ઓરત સમજજો. ઓરતનો જીવજ એવો છે, કે દુધ ઉભરાતું જોઈને એની ધીરજ નહિ રહે. મરદ એની પરવા પણુ નહિ કરે. આ નિશ્ચાની એ ઓરતથી ધ્રુપાવી નહિ શકાય. ગાફલ બનીને ઉઘાડી પડી જશે.”

બાદશાહે બેઠ રજપૂતોને બોલાવ્યા. દુધ મૂકાવ્યું. દુધમાં ઉભરો આવ્યો.

મધ રાતે જેના અંતરના બંધ તૂટી પડ્યા હતા, તે વિજેગણુ રજપૂતાણી પોતાના પુરુષ-વેશનું બાન

હારી બેઠી. આકૂળ વ્યાકૂળ બનીને બોલી ઉઠી; “એ...એ દૂધ ઉભરાય !”

રજપૂતે એના પડખામાં કોણી મારીને કહ્યું કે
“ચુપ ! આપણા બાપનું ક્યાં ઉભરાય છે ?”

પણ બેઠ બહાર પડી ગયો. બાદશાહ બન્નેને
હુરમના ખંડમાં તેડી ગયો. હુરમે મ્હોં મલકાવીને
પૂછ્યું : “બોલો બેટા, તમે બન્ને કાણુ છો ? સાચું કહેજો.
બીજો નહિ. માફ અભયવચન છે.”

ગરાસણીના ગાલ ઉપર શરમના શેરડા પડી
ગયા. એનાં પોપચાં ઢળી પડ્યાં. ઉઠીને એણે અદબ કરી.
દિવાલની ઓથ આડે એણે પોતાની કાયા સંતાડી દીધી.

ગદગદ કંઠે ગરાસીઆએ ખાનગી બોલી. વાણીઆ-
ના દસ્તાવેજની વાત કહી. “વાહ રજપૂત ! વાહ
રજપૂત ! ” ઉચ્ચારતો બાદશાહ મ્હોંમાં આંગળી નાખી
ગયો. એણે કહ્યું “તમે મારાં બેટાબેટી છો. હું હમણાં-
જ તમારે ગામ વાણીઆને રૂપીઆ મોકલાવું છું. તમે
બેઠ જણાં મારા બીજા મહેલમાં રહો. આજે મારે
ઘેરથીજ ધરસંસાર ચાલુ કરો.”

ત્યાં તો હુરમ દોડી. પોતાની પાસે રાજપૂતાણીના
મહામોલા પોશાક હતા તે લઇને હાજર કર્યા. ઠકરાણીને
કહ્યું : “બચ્ચા, આ પહેરી લે.”

બે જણાની આંખમાં આંસુ વહેતાં થયાં.
અંજલિ જોડીને બેઠ બોલ્યાં.

“અન્નદાતા, અમારાં સાચા માવતર તમેજ છો,
પણ આંહી આ વાત નહિ બને. અમે પોતેજ જ્યારે
વાણીઆની પાસે જઈને નાણાં ચુકવીએ, દસ્તાવેજનો
કાગળીઓ હાથોહાથ લઈ ચીરી નાખીએ, ત્યારેજ અમારાં
વ્રત ધુટશે.”

રજપૂત બેલડીને બાદશાહે ગાડાં ભરીભરી સર-
પાવ આપ્યો. ગામ તરફ વિદાય કર્યાં. વાણીઆનું
કરજ ચૂકાવી, બધી જમીન છોડાવી, આ વ્રતધારી
બેલડીએ તે દિવસે વિવાહની પહેલી રાત ઉજવી.

એ રાતની મીઠાશ બીજી કોણ માણી જાણશે ?*

*કીનકેઈડ સાહેબે સિંધની કથા તરીકે આવી એક
ઘટનાને પ્રગટ કરી છે. ‘રાજવીર-કથા’ નામની એક પુરાણી
આપણીમાં આ વાર્તાનો નાયક હમરકોટનો સેઢો, પૈસા
ધીરનાર વાણીઓ જેસલમીરનો, અને આશરો આપનાર હદે-
પુરના રાણા: એ રીતનું નિરૂપણ છે. કોઈ એને મારવાઈની તો
કોઈ વળી સોરઠની ઘટના કહે છે. ચોક્કસ થતું નથી.

આહિરની ઉદારતા

“આમ તો જુવો આયર !”

“કાં ? શું છે ?”

“આ જોડી તો જુવો ! આ આપણો વિક્રમશી ને વહુ સોનબાઇ. અરે એની એકબીજાની માયા તો નરખો ! મુઠું, મને તો આંસુડાં આવી જાય છે.”

“આયરાણી ! અતિ હરખધેલી કાં થઇ જા ? અટાણથી ?”

“મને આપણું બાળાપણું સાંભળ્યું, આયર !”

ભાદરને કાંઠે નાનું ગામડું છે: મામજર મહિનાના શિયાળુ સવારની મીઠી તડકીમાં ડોસો ને ડોસી બેઠાં છે. ફળીઆમાં બે છોકરાં એક વાછડીની કુણી ડોક

પંપાળે છે. ખેય જથ્થાં ઝાઝું બોલતાં નથી, પણ ખેયની આંખો સામસામી હસી રહી છે. યુદ્ધાં ધણીધણીઆણી આ બાળકોને જોઈ જોઈ હરખથી ગળમળાં થાય છે.

ડોસાનું નામ વજશી ડોસો: ને ડોશીનું નામ છે રાજ્યાધ : જાતનાં આહિર છે. બાદરકાંઠે ખેડનો ધંધો કરે છે. પૈસે ટકે ને વહેવારે સુખીઆં છે. આઘેડ અવસ્થાએ એને દીકરો ને દીકરી અવતરેલાં. ખીજું કાંઈ સંતાન નહોતું. એટલે બહુ બચ્ચરવાળોના અંતરમાં કદિ ન હોય તેવો આનંદ વજશી અને રાજ્યાધનાં હૈયાને છલકાવતો હતો.

આજે એ અધૂરું સુખ પૂરું થયું હતું. કેમકે દીકરા વીકમશીની નાનકડી વહુ સોનબાધ પોતાને માવતરથી સાસરે વાડની શેરડી ખાવા આવી હતી. પાંચેક ગાઉ ઉપરના દૂકડા ગામડામાં એક આખરદાર આહિરને ઘેર વીકમશીનું વેવીશાળ કરેલું હતું. સારે વારપરખે વજશી ડોસા સોનબાધને તેડાવતા અને થોડા થોડા દિવસો રોકાઈને સોનબાધ પાછી ચાલી જતી. વીકમશી હસ વરસનો અને સોનબાધ આઠ વરસની: કળજીગીયો વા વાયો નથી: બોળાં વરવહુ આઘેથી એકખીજને જોઈ લેતાં. સામસામાં મીટ માંડીને ઉભાં રહેતાં. નિરખતાં ધરવ થાતો નહોતો. માયા વધતી જતી હતી. ચાર જમણુ રોકાઈને જ્યારે જ્યારે સોનબાધ માવિતર જતી, ત્યારે વીકમશી એકલો બાદર-કાંઠે ભાગી જઈને છાનો-

માને રોયા કરતો. પાછો બીજા પરબની વાટ જોઈને
કાંમે લાગતો. કામકાજ એને મીઠું થઈ પડતું.

[૨]

“રૂપી ! બેન ! તુંને મારે માથે ખરેખર હેત છે !”

“હા, ખરેખર.”

“તો માને અને બાપુને એક વાત કહી આવીશ ?”

“શું ?”

“કે મારે પરણવું નથી : ઠાલા મારા વીવા
કરશે નહિ.”

રૂપી બહેન વીકમશીની સામે ટગર ટગર જોઈ
રહી. હસી પડી : “લે જા જા, ઢાંગીલા ! એવું તે કહે
વાતું હશે ? અમથો તો સોનખાઈ જાય છે ત્યાં
બેર બેર આંસુડાં પાડછા !”

“રૂપી ! મારી બેન ! બધી થઈને હસ મા, ને
મારું આટલું વેણ બાપુને કહી આવ. મારે નથી પરણવું.”

“પણ કંઈ કારણ ?”

“કારણ કાંઈ નહિ. બસ મારે નથી પરણવું.”
એટલું કહેતાં કહેતાં વીકમશીના ડોળા ઉપર જળજળીયાં
ફરી વળ્યાં.

“રોષ ક્ષીઠ પડ્યો વીરા ! મારા સમ ! બોનના સમ ! ખમા તુંને બાપ ! તારા મનમાં શું થાય છે બાપા ! બોલ તો ખરો ?”

એટલું કહીને રૂપી પોતાની ઝાઢણીને પાલવડેથી બાંધનાં આંસુ લૂછવા લાગી. બાપનું રોતું રૂપાળું મોઢું બે હાથમાં ઝાલી લીધું. બાપના ગાલ ઉપર પોતાનો ગાલ પંપાળીને પૂછવા લાગી “મને મરતી દેખ, બાપ ! બોલ, શું છે ? સોનબાપ નથી ગમતી ? એનું કાંઈ હીલું સાંભળ્યું ?”

વીકમક્ષીની આંખોમાં આંસુ વધ્યાં. બહેનનું દેખું પણ કાંઈ સમજ્યા વગર ભરાઈ આવ્યું.

અઢાર વરસની ભરજોળન અવસ્થાએ પહોંચેલા દીકરાના વિવાહ માટે બુદ્ધો બાપ તૈયારી કરતો હતો અને આ પહેલી છેલ્લી વારનો દીકરો પરણાવવાના હરખ થકી ગાંડીધેલી બની ગયેલ ધરડી માએ તો આખા ખોરડા ફરતા ઝોળીપા, ગારગોરમટી, ઢળવાં ભરડવાં ને ચાકળાચંદરવાની શોભા વગેરે આદરી દીધું હતું. રૂપી બહેન હરતાં ને ફરતાં બાપનાં ગીતો જ ગાયા કરતી. એમાં આ બીના બની. બાપનો સંદેશો લખને બહેન બાપુ પાસે મઘ : બોલી “બાપુ ! બાપ કહે છે કે એને નથી પરણવું !”

“નથી પરણવું ! ” ડાસો હસી પડ્યો.

“સાચે જ બાપુ, હસવા જેવું નથી. બાપ રોતો તો !”

ડોસાએ વીકમશીને બોલાવ્યો. હોકાની ધુંટ લેતાં
લેતાં પૂછ્યું “પણ કારણ શું છે ?”

વીકમશીની પાંપણ ધરતી ખોતરતી હતી. એનાથી
કાંઈ જવાબ દઈ શકાયો નહિ.

“તુંને ઠેકાણું ન ગમતું હોય તો બીજો વેશવાળ
કરીએ.”

“ના બાપુ, છ કારણ નથી.”

“ત્યારે શું કારણ છે ? હવે તો હું માંડ એકાદ
પછેડી ફાડીશ. અને તારી મા પણ ખર્ચું પાન ખણાયો
અમને અવતાર ધરીને આ પેલોડેલ્લો એક લા'વો
લેવા દે બાપ ! અમારાં ખોત સધરશે.”

બાપનું દયામણું મ્હોં દેખીને વીકમશી ધડીભર
ખોતાનું દુઃખ વિસર્યો. ચુપ રહીને ચાલ્યો ગયો. બાપે
માન્યું કે દીકરો માની ગયો. કોઈને બીજો કશો ય
બ્રેમ ન મર્યો. કોઈને સાચી વાતનું ઓસાણુ પણ
ન ચડ્યું.

લગન થઈ ગયાં. સોળ વર્ષની સોનબાઈ સાસરે
આવી. અંતર ફાટું ! ફાટું ! થતું હતું

[૩]

આજ મેળાપની પહેલી રાત હતી : મીઠી ટાઢ :
મીઠી કમડી : અને મીઠામાં મીઠી પ્રીતડી : એની

માહ મહિનાની ગળતી રાત હતી : ઝોખા આભમાં ચાંદો ને ચાંદરડાં નીતરતાં હતાં.

એવી માહ મહિનાની રાતને ખીન્ને પહોરે બાપુના પગ દાખીને વીકમશી ઝોરડે આવ્યો. પોતે જાણે ચોરી કરી હોય એમ લપાતો લપાતો આવ્યો. ઉભો થઇ રહ્યો. આશાબરી સોનબાઇએ ધણીના મ્હેં ઉપર લગનની પહેલી રાતનાં તેજ દીઠાં નહિ. નાનપણના ઉમળકા કાણુ જાણે ક્યાં ઉડી ગયા છે ? પૂછ્યું :

“કાં આયર ! આ શું થઇ ગયું ? ”

વીકમશી પત્થર જેવો થઇ ગયો : થોડી વાર તો વાચા જ ઉઘડી નહિ. હોઠે આવીને વેણુ પાછાં કોઠામાં ઉતરી ગયાં.

સોનબાઇ દૂકડી આવી. કાંડું ઝાલ્યું.

“તું મને અડીશ મા, આયરાણી ! હું નકામો છું.”

“કાં ? ”

“હું પુરૂષાતણુમાં નથી. માબાપને મેં બણી ધણી ના પાડી’તી. પણ કોઇએ મારું કહ્યું માન્યું નહિ. કોઇ મારા પેટની વાત સમજ્યું નહિ.”

“તે પણ શું છે ? ”

“ખીજું તો શું કરું ? આણું આવે ત્યાં સુધી તો તારે રોકાવું જ પડશે. પછી માવતર જઇને ખુશાલી

બીજો વીવા ગેાતી લેજે. મેં તને બહુ દુઃખી કરી. ભાગ્યમાં માંડયું મિથ્યા ન થયું.”

આયર એના ભરાઇ આવેલા હૈયાને ખાળી ન શક્યો. દડ દડ દડ પાણી પડવા લાગ્યાં.

“અરે અરે આયર ! આમ શીદ બોલો છો ? એવી શું થઇ ગયું ? કાંઇ નાહ. આપણે બેય જણાં બેળાં રહીને હરિભજન કરશું.”

સાંભળીને વીકમશીનો ચહેરો ચમક્યો. વળી ઝાંખો પડીને બોલ્યો : “ના, ના, તારૂં જીવતર નહિ બગાડું.”

“મારૂં જીવતર બગડશે નહિ, સુધરશે. તમારી બેળા રહીશ. બીજી વાતું મેલી દો.”

બેળામાં માથું લઇને મોવાળા પંખાળતાં પંખાળતાં સ્ત્રીએ પુરુષને સૂવાડી દીધી. વિકાર સંકોડીને પોતે પણ નીંદરમાં ઢળી. કોડીઆના દીવાની જ્યોત બેય જણાંનાં નિર્દોષ મોઢાં ઉપર આખી રાત રમતી હતી.

એવી એવી નવ રાતો વીતી ગઇ. દસમે દિવસે માવતરને ધરેલી સોનખાઇનો ભાઇ ગાડું જોડીને બહેનને તેડવા આવ્યો. અને તેરમી રાતે વીકમશીએ સોનખાઇને રજા દીધી : “તું સુખેથી જા. હું રાજ-પ્રુશીથી રજા દઉં છું. હઠ કર મા. તું અસ્ત્રી છો. હગ્યો એને આશ્વમતાં વાર લાગશે.”

“આયર ! ધક્કો દધને શીદ કાઢો છો ? મારે નથી જાણું. તમારી જોડેજ રહેવું છે. મારે બીજું ત્રીજું કાંઈ નથી કરવું.”

ધણીના પગ ઝાલીને સોનખાઈ ચોધાર રોષ પડી. એમ ને એમ આંખ મળી ગઈ. નીંદરમાંય લવતી હતી કે “નહિ જાઉં ! બેળા રહેવું છે ! બજન કરશું. નહિ જાઉં.”

સવારે ઉઠીને, ગાડા સાથે પિયરના કુટુંબની એક છોકરી આવેલી તેની મારફત પોતાના બાઈને કહેવરાવ્યું કે “મને તેડી જશો તો માફ સાફ નહિ થાય. મારે લાખ વાતે પણ આવવું નથી. તમે વેળાસર પાછા ચાલ્યા જાઓ.”

બાઈને કાંઈ કારણ સમજાણું નહિ. પણ એને લાગ્યું કે આગ્રહ કરીને બહેનને તેડી જવાથી ધરમાં કાંઈક કલેશ થવાનો હશે. એટલે એણે વેવાઈને કહ્યું:

“વજશી પટેલ ! મારાથી બૂલમાં તેડવા અવાઈ ગયું છે. પણ આ તો કમ્પરતાં ચાલે છે એ વાતનું મને ઓસાણુ નહોતું. હવે ફરીવાર તેડવા આવીશ.”

એટલું કહીને બાઈએ ગાડું પાછું વાળ્યું.

વજશી ને રાજખાઈ, ડાસોડોસી બેઠ હવે જમ જીત્યાં હોય એવા સુખના દિવસો વીતાવે છે. સામી ઓસરીએ બેઠાં બેઠાં બેઠ દેસલા પોતાની ઝણી હમરી

દીકરા-વહુના ડીલનો વળાક જોયા કરે છે: પરોડીએ વહુની ધંટી ફરે છે: સરજ ઉગ્યે વહુ વલોણું ધુમાવે છે, બેંસો દોવે છે, વાસીદાં વાળી ફળિયું કુલ રોખું-છીંક આવે તેવું ચોકખું બનાવે છે. મોતી-ધંટાણીએ ત્રાંબાળુ હેલ્યનાં બેડાં લઇ આવે છે, ને પાછા દસ જણના રોટલા ટીપી નાખે છે. નાની વહુ વીજળી જેવી ધરમાં ઝબકારા કરી રહી છે. શું એનું ગરવું મોઢું! સાસુસસરાને હેતનાં જળજળીયાં આવી જાય છે. વાતો કરે છે કે:

“હવે તો આયરાણી! એક વાત મનમાં રહી છે : આ રૂપીને કોઇ સાઈ ડેકાણું મળી જાય ?”

“એની ફકર આપણે શી પડી છે આયર ? એને ભાઈ જેવો ભાઈ છે. આફરડો રૂપીને ડેકાણું પાડશે.”

“પોતાના રૂખમાં બેનનું સુખ વિસરી તો નહિ જાયને ?”

“પણ મારી ચતુર વહુ કયાં વિસરવા દે એવી છે ?”

“આયરાણી! તો મ એક અબળખા રહી જાય છે હો !”

“શી ?”

“આ ખોજો ખાલી છે ધ નથી ગમતું. કાલું કાલું ખોલતું હોય, ખોજા ખુંદણ હોય, મૂછયું ખેંચતું

હોય-એવું ભગવાન આપે એટલે બસ. એવા થોડાક દિ' જોઇને જાયેં એટલે સદ્ગતિ."

“આપશે, આપર । મારો વાલો ઇ થે આપશે. આપણે માથે વાલાજીની મહેર છે.”

સતજીગીયાં વૃદ્ધ ધણીધણીયાણી આશાને તાંતણે જીવ ટીંગાડીને જીવતાં હતાં. એને માયલા બેદની ખખર નહોતી.

[૪]

ભાદર-કાંઠાની વાડીઓ ગહેકતી હતી. લીલી ધટામાં ચકલાં માળા નાખતાં હતાં. આથે આથે ઉની લૂ વાતી હતી અને તરસ્યાં હરણાં ઝાંઝવાંનાં જળને લોભે દોડ્યાં જતાં હતાં.

વીકમશી સાંતી હાંકતો હાંકતો ઉભો રહી જાય છે : સમજ્યા વગર બળદની રાશને ખેંચી રાખે છે: વિચારે ચડે છે:

“આ અઝીનાં રૂપગુણને મેં રોળી નાખ્યાં. આવાં સોજાં શીળને માથે મેં ફૂવાડો માર્યો. આ બધું મેં શું કરી નાખ્યું ?

“માણસોને મેં વાતો કરતાં સાંભળ્યાં છે કે પુરુષાતણ વગરના પુરુષે તો અઝીનાં લૂગડાં પહેરી પાવૈયાના મઠમાં ખેસવું જોવે. નહિ તો સાત જન્મારા

એવા ને એવા આવે. હું ભાગી જાઉં ? આ અઝી પણ મારા ફાંસલામાંથી છૂટીને સુખી થશે. પણ મારા આશીયાળાં માળાપનું ને મારી પંખણી બોનનું શું થશે ?”

નિસાસો મૂકીને વીકમશી વળી પાછો સાંતીડે વળગતો. પણ એને ઝંપ નહોતો.

ચાર પાંચ મહિના આમ ચાલ્યું. તેવામાં વજસી ડોસો ગુજરી ગયા. રાજી ડોસી પણ એની પછવાડે ગયાં. હવે વીકમશીનો મારગ મોકળો થયો.

રાતે જ એણે વાત ઉઘ્યારી: “તને ઘણા મહિના થઈ ગયા. માવતર ગઈ નથી. તે દિ તારો બાઈ બાપડો આસવાઈને પાછો ગયેલો. તારાં માવતર પણ કોયવાતાં હશે. માટે રાજીખુશીથી એક આંટો જઈ આવને !”

“હું ! તમે મને ફાંસલાવો છો. મારે નથી જાવું.”

“ના ના, તું બહેમા નહિ. લે હું ચે બેળો આવું.”

“હા, તો જઈ આવીએ.”

ગાડુ જોડીને બેય જણાં સાસરે ચાલ્યાં. સોન-બાઈનાં માવતરને આજ સોનાનો સરજ ઉઘ્યા જેવું થયું. પનીઆરીઓનાં ને ચોરે બેઠેલાં માણસોનાં મ્હોંમાં પણ એકજ વાત હતી કે “કાંઈ જોડલી જમી છે ! કાંઈ દીનોનાથ ત્રુઠ્યો છે !”

વીકમશીએ પોતાના સાસરાને એકાંતે લઈ જઈને ફાડ પાડ્યો: “મારે નમર જઈ પાવેયાના મઠમાં બેસવું

છે. હું રાજપુત્રીથી છોડું છું. મેં મહાપાપ કર્યું છે: હવે સારું ઠેકાણું ગોતીને ઝટ આપી દેજો.”

વાત સાંભળીને સોનબાઇનો બાપ સમસમી રહ્યો. એણે પણ સલાહ દીધી કે “સાચું બાઇ, નગર જઇને કરમ ધોવો. તે વિના ભુંડા અવતારનો આરો નથી.”

બાપ બિચારો સોનબાઇના મનની વાત નહોતો જાણતો. એણે માન્યું કે દીકરીનાં દુઃખનો પણ ઉપાય થઇ શકશે. એણે ય વાત પેટમાં રાખી લીધી.

બીજે દિવસ વાળુ કરીને સહુ સ્ત્રી ગયાં. પરોણા તરીકે વીકમશીની પથારી તો ફળીમાં જ હતી. ચોમાસાની રાત હતી. મે વરસતો હતો. કાંઇ સંચળ સાંભળીને જાગે તેવું નહોતું. એવે ટાણે ગાડું જોડીને વીકમશી છાનોમાનો નીકળી ગયો. ચોમાસાની રાતનાં તમરાં રસ્તાની બેય દસ્યે રોતાં હતાં. નદીનેરાં ખળખળીને દોડતાં, જાણે કાંઇક ખોવાણું હોય એની ગોત કરતાં હતાં.

પ્રભાતે જમાઇની ગોત ચાલી ત્યારે સોનબાઇના બાપે સહુને બધી વાતનો ફાડ પાડ્યો. સાંભળીને ધરનાં સહુ નાનાંમોટાએ શ્વાસ હેઠા મેલ્યા. માએ માન્યું કે “મારી પદમણી જેવી દીકરી જીવતા રંડાપા-માંથી ઉગરી ગઇ.”

આખા ધરમાં એક સોનબાઇનું જ કાળજીનું ધવાણું: મનમાં તહુ પસ્તાવો ઉપડ્યો: આંહી હું થીક

આવી ? અરે મને બોળવીને બૂલવાડી ગયો ? મને
છાની રીતે છેતરી ? મારો શો અપરાધ હતો ?

છાની છાની નદીકાંઠે ગઇ; છીપર ઉપર બેસીને
ખૂબ રોધ લીધું. હવે ક્યાં જઇને એને જાણું ? એવા
ધણા વિચારો કર્યા. પણ લાજની મારી એની જીભ
માવતર આગળ ઉપડી નહિ.

થોડા દિવસે ખખર આવ્યા કે વીકમશી તો પોતાની
ધરસંપત કાકાને સોંપી, રૂપીને સારે ઠેકાણે પરણા-
વવાની અને સંપત એના કરીયાવરમાં આપવાની
બલામણુ દઇ, બેનને ખખર કર્યા વગર ઘોડીએ ચડીને
નગરના મઠમાં જઇ પાવૈયો થવા માટે ચાલ્યો ગયો.

સોનબાઇની રહી સહી આશા પણ હવે કરમાઇ
ગઇ. રોધરોધને એ છાની થઇ ગઇ. પણ એને સંસાર
સમદર સમો ખારો થઇ પડ્યો. એની આંખ સામેથી
એક ઘડી પણ આચરતું મ્હોં અજાણું થાતું નથી.

થોડે દિવસે ત્યાંથી દસ ખાર ગાઉ દૂરના એક
ગામડાનાં ધરભંગ થયેલા એક લખમશી નામના
આખરદાર આહેરતું માણું આવ્યું. બાપે તૂર્તજ દીકરીના
દુઃખનો અંત આવ્યો સમજી માણું કબૂલ કર્યું. માએ
દીકરીને પહેરાવી ઓઢાડી સાખદી કરી. મીઠાં લઇને
ગળગળી મા બોલી કે “બાપ ! મારા પુલ ! હરિની
મોટી મેર, તે તારો ભવ બમડતો રહી ગયો.”

સોનખાઇનું અંતર વીધાઇ જતું હતું. પણ એની છાતી ઉપર જાણે એવો ભાર પડી ગયો કે પોતે કાંઇ ખોલી જ ન શકી. નવા પતિની સાથે નવે ઘેર ચાલી.

[૫]

શિયાળાના દિવસો છે: આભમાંથી ઘોળાં ફૂંજડાં-
એ નીચે ઉતરીને જાણે પાતળી જીભે સંદેશો દીધો કે મે
મર્યો છે. લ્હાણી પડી ગઇ છે: ગામડાં ખાલી થઇને
સીમે વસી ગઇ છે: ધાનનાં કુંડાં વઢાઇ રહ્યાં છે:
નીચાં નમીને મોલ વાઢતાં દાડીયાં વચ્ચે વચ્ચે પોરો
ખાવા ઉભા થાય છે અને દાતરડી ગળે વળગાડી દબને
મીઠી ચલમો પીવે છે. છોડીઓ એકબીજાને હસતી
હસતી ગાય છે કે

ઝોલ્યા પાંદડાને ઉડાડી મેલો
હો પાંદડું પરદેશી !

ઝોલી મોતડીને ઉડાડી મેલો
હો પાંદડું પરદેશી !

એનો સાસરો જાણે આવ્યા
હો પાંદડું પરદેશી !

મારા સાસરા લેળી નહિ જાઉં
હો પાંદડું પરદેશી !

એનો પરણ્યો આણું આળ્યા
હો પાંદડું પરદેશી !

મારા પરણ્યા લેળી જટ જાઉં
હો પાંદડું પરદેશી !

પંખી ઉડે છે. ટાયા હોકારે છે. ચોમાસામાં
ધરાથેલી ટાઢી પોચી ભોં કઠણુ બની જાય તે પહેલાં
ખેડી નાખવા માટે ડાહ્યા ખેડુતોએ સાંતીડાં જોડી
દીધાં છે.

લખમશીએ પણ ખળામાં ડુંડાં નાખી પોતાના
ખેતરમાં હળ જોડ્યું છે. આઘેડ ઉમરનો લોંઠકો આદમી
સાંતીડે રૂડો લાગે છે. એના ખેતરની પાસે થઇને જ
એક ગાડામારગ જતો હતો. તે મારગે ગામમાંથી એક
ભતવારી ચાલી આવે છે. એ ભતવારી સોનબાઇ હતી:
બપોર ટાણે સાંતી છૂટવાને સમયે સોનબાઇ નવા ધણીને
ખેતર ભાત લઇ જાય છે. ધીરાં ધીરાં ડગલાં ભરે છે.

સામેથી પાવૈયાનું એક ટાળું તાળોટા વગાડતું
ચાલ્યું આવે છે. એને દેખતાં જ સોનબાઇને વીતેલી
વાત સાંભરી આવી. તરીને પોતે ટાળું વટાવી ગઇ.
ત્યાં તો દીકું કે ટોળાની પાછળ આધેરોક એક જીવન
ઘોડીએ ચડીને ધીમે ધીમે ચાલ્યો આવે છે. ધણીના
ખેતરને શેઢે છીંડી પાસે સોનબાઇ ઉભી રહી. અસ્વાર
ઝોરો આવતાં જ ઝોળખાણો.

એ વીકમશી હતો. પાવૈયાના મઠમાં એસવા ગયેલોઃ
સ્ત્રીના લુગડાં પહેરવાની માગણી કરેલીઃ પણ મઠના
નિયમ મુજબ છ મહિના સુધી તો પુરુષવેશે જ સાથે
રહીને પોતાની ખાત્રી કરાવવાની હતી. હજુ છ મહિના
નહોતા વીત્યા. વીકમશી પાવૈયાનાં ટોળા સાથે માગણી
માગવા નીકળ્યો છે. જોગ માંડ્યા હશે તે આ જ ગામમાં
એનું આવવું થયું છે.

એ જળાએ સામસામાં ઝોળખ્યાં. વીકમશીએ
પણ ઘોડી રોકી. એ જ નીચી નજરે ઉભાં રહ્યાં. સોન-
બાઈની આંખોમાંથી આંસુ ચાલવા લાગ્યા. અંતે એના
હાંઠ ઉઘડ્યાઃ

“આમ કરવું તું ?”

“તું સુખી છો ?” વીકમશીથી વધુ કાંઈ ન બોલાયું.

“હું તો સુખી જ હતી, છતાં તું કામે મને
રજાવાવી ?”

“ત્યારે તું તારો ભવ બગાડું ?”

“બગાડવામાં હવે શી બાકી રહી, આયર ?”

આંસુભરી આંખે એ જળાં ઉભાં છે. ખેતરને
સામે શેઠે લખમશી સાંતી હાંકતો હતો તે સાંતી ઉભું
રાખીને આ બધું જોઈ રહ્યો છે. પોતાની સ્ત્રીને અન-
ધ્યાન જળા સાથે ઉભેલી બાળીને એની મોટી આંખોમાં
ઝેર આવે છે.

વીકમશીએ પૂછ્યું “ભાત જ છે ? તારું ખેતર ક્યાં છે ?”

“આ જ મારું ખેતર.”

“સાંતી હાંકે છે એ જ તારો ધણી ?”

“હા, હવે તો એમજ ને ।”

“જો, તારો ધણી આંહી જોઈ રહ્યો છે. ધ ખીજશે. તું હવે જા.”

“જામશ તો ખરી જ ને । કહેવું હોય તે બસે કહે, પણ આયર... । આયર । તમે બહુ બગાડ્યું । મુખે સાથે રહીને પ્રભુભજન કરત । પણ તમે મારો માળો વોખ્યો. શું કહ્યું ?”

ચોધાર આંસુ ચાલી નીકળ્યાં છે. વેણે વેણે ગળું રૂંધાય છે. વીકમશીએ જવાબ વાળ્યો:

“હવે તો ચવાનું થઈ ગયું. વિસરવું.”

“હા, સાચું, વિસરવું । ખીજું શું ?”

આધે આધે પાવૈયાનું પેડું ઉભું રહીને વીકમશીના વાટ જીવે છે. ખેતરને શેઢેથી લખમશી જીવે છે.

“લે હવે રામ રામ ।”

સોનખાઈ અકળાઈ ગઈ. ઘોડીની લગામ ઝાલી લીધી. ઓશીયાળી બનીને બોલી:

મારું એક વેણ રાખે. એક ઠંક મારા હાથનું

જમીને જવ. એટલેથી મને શાંતી વળશે. વધુ નહિ રોકું.”

“અરેરે ! ગાંડી થઇ ગઇ ? તારે ઘેર જમવા આવું એ તારા વરને કાંઇ પોસાય ? ને વળી આ પાવૈયા પણુ ન રોકાય તો મારે એની હારે ચાલી નીકળવું જ પડે. માટે મેલી દે.”

“ના ના, ગમે તેમ થાય, મારું આટલું વેણુ તો રાખો. ફરી મારે ક્યાં કહેવા આવવું છે ?”

“ઠીક, પણુ તારો ધણી કહેશે તો જ મારાથી રોકાવાશે.”

એટલું કહીને એણે ઘોડી હાંકી. નિસાસો નાખીને સોનખાઇ ખેતરમાં ચાલી. વીકમશી સાંતી છોડીને રોટલા ખાવા ખેડો. કાચવાઇને એણે પૂછ્યું “કેની સાથે વાત કરતી’તી ? કેમ રોઇ છો ?”

છ મહિનાથી રૂંધી રાખેલું અંતર આજ સોનખાઇએ ઉઘાડી નાખ્યું. કાંઇ ખીક ન રાખી. વીકમશી પોતાનો આગસો ધરવાળો છે : પોતાનું હેત હજુ ૫ એના ઉપર એવું ને એવું છે : પોતાને એનાથી જુદું પડવું જ નહોતું : પોતાને સતી મેલીને છાનોમાનો ચાલ્યો ગયો હતો ; આચીતો આજ આંહી મળી ગયો : અને પોતે એને આજનો દિવસ પોતાને ઘેરે રોકવાના કાલાવાલા કરતી હતી : છ મહિનાથી પોતે નવા ધણી સાથે શરીરનો સંબંધ ન રાખવાનાં વ્રત લીધેલાં તે પણુ એ

જુની માયાના માન સાર જ છે: એ બધું જ બોલી નાખ્યું.
બોલતી મધ તે વેણે વેણે એની મુખમુદ્રા ઉપર લખાતું ગયું.

લખમશી આ સ્ત્રીની સામે તાકી રહ્યો. ઉડા
વિચારમાં પડી ગયો. જાણે નીતરતે નીરે ન્હાઇ ધોઇને
બહાર નીકળ્યો હોય એવું નિર્મળ એવું મ્હોં બની
ગયું. એક પણ કરડી રેખા ન રહી.

સાંતી જોડવાનું બંધ રાખીને લખમશી સોન-
બાઇની સાથે ગામમાં આવ્યો. સામે ચોરામાંજ પાવૈ-
યાનું ટોળું બપોરા કરવા ઉતરેલું હતું. વીકમશી પણ
ત્યાં બેઠો હતો. એણે આ બેય જણાંને આવતાં જોયાં.
એના મનમાં ફાળ પડી કે હમણાં લખમશી આવીને
કળઓ આદરશે. ત્યાં તો ઉલટુંજ લખમશીએ સુંવાળે
અવાજે કહ્યું કે “ફળીએ આવશો ?”

વીકમશીને ઝેમ પડ્યો. ઘેર લઇ જઇને કદાચ
ફળેત કરશે તો ? પણ ના ન પડાઇ. એકવાર સોન-
બાઇને મળવાનું મન થયું. મુખીની રજા લઇને બેઠો
ચાલ્યો. ઘોડીને લખમશીએ દોરી લીધી.

બીક હતી તે ટળી ગઇ. લખમશીનાં આદરમાન
બીજે ક્યાંય નહોતા દીઠાં. કોડે કોડે રાંધેલું મીઠું
ધાન લખમશીએ પરોણાને તાણુખેંચ કરીને ખવરાવ્યું;
ઠોલીઆ ને ધડકી ઢાળીને મહેમાનને બપોરની નીંદર
કરાવી. અને ધીરેધીરે વીકમશીના મનની રજેરજ વાત
એણે જણી લીધી. વાતોમાં ને વાતોમાં સાંજ નખી મધ.

લખમશીમાં ખેડૂતનું હૈયું હતું: ઝાડવાં ઉપર ચકલાનાં અને વગડામાં હરણાંનાં હેતપ્રીત એણે દીઠાં હતાં. પોતાના પહેલી વારના પરણેતરની વાત પણ એને સાંભરતી હતી: અને આંહી એણે આ બે જણને ખૂરી મરતાં જોયાં. એ ભીતરમાં ભીંજાઈ ગયો. પોતે સોન-બાઈ વેરે પરણ્યો છે એ વાત જ ભૂલી ગયો. એનાથી આ વેદના દેખી જતી નહોતી.

દિવસ આથમ્યો એટલે પોતે ઉઠ્યો. ફળીમાં એક રૂપાળી દેરી હતી તે ઉઘાડીને ધૂપ કર્યો, માતાજીની માળા ફેરવવા બેઠો. પોતે માતાનો ભગત હતો. ભુવો હતો. રોજરોજ સંધ્યાટાણે માતાને ઓરડે આવીને પોતે નમ્ર કરતો.

આજ માળા ફેરવીને એણે માતાજીની સ્તુતિ ઉપાડી. શબ્દ ગાજવા લાગ્યા તેમ તેમ એના શરીરમાં આવેશ આવવા મંડ્યો. ધૂપના ગોટેગોટ ધુમાડા ઉઠ્યા. લખમશીની હાક ગાજી ઉઠી. દેવી એની સરમાં આવ્યા હતાં.

સોનબાઈ ઘરમાં રાંધે છે. ત્યાં એણે હાક સાંભળી. સાંભળતાંજ એ બહાર દોડી આવી. આયરને ખરા આવેશમાં દીઠો. પોતાને ઓસાણુ આવી ગયું. વીકમ-શીને ઢંઢોળીને કહ્યું “ દોડ આયર ! દોડ, ઝટ પમમાં પડી જા ! ”

કાંઈ કારણુ સમજ્યા વગર વીકમશી દોડ્યો. પગમાં માથું નાખી દીધું. ધુણતાં ધુણતાં લખમશીએ

પોતાના બેય હાથ એને માથે મેલીને આશિષ આપી કે
“ ખમા ! ખમા તુંને બાપ ! ”

માથે હાથ અડતાં તો કોણ જાણે શાથી, વીકમ-
ક્ષીના દેહમાં ઝણઝણાટ થઇ ગયો. ખાલી ખોળીઆમાં
દેવતનો ઘોષ વછૂટી નીકળ્યો.

લખમક્ષીને શાંતિ વળી એટલે બેય જણા બહાર
નીકળ્યા. લખમક્ષીએ પૂછ્યું “ કાં બાપ ! શું લાગ્યું !
શું થાય છે ? ”

તેજભર્યો વીકમક્ષી શું બોલી શકે ? ફંવાટી ઉભી
થઇ ગઇ હતી. અંગેઅંગમાં પ્રાણ પ્રગટી નીકળ્યા હતા.
ચહેરા ઉપર શાંતિ છવાઇ ગઇ. માત્ર એટલુંજ બોલાણું
કે “ બાપ ! મારા જીવનદાતા ! માતાજીની મહેર
થઇ ગઇ. મારો નવો અવતાર થયો ! ”

“ બસ બાપા ! મારો ય મનખ્યો સુધર્યો. હું તરી
ગયો.” એમ કહીને એણે સાફ કર્યો “ સોનબાપ !
મારી મા ! બહાર આવ.”

સોનબાપ આવીને ઉભી રહી. બધુંય સમજી ગઇ.
શું હતું ને શું થઇ ગયું ! આ સાચું છે કે સ્વપ્ન !
કાંઈ ન સમજાણું.

“ મારા ગુના માફ કરજો ! તું પગથી માથા લગી
પવિત્ર છો. આ તારો સાચો ધણી. સુખેથી બેય જણાં
પાછાં ઘેર જવ. માતાજી તમને સુખી રાખે અને મીઠાં
મ્હોં કરાવે.”

વીકમશી ઉપકાર નીચે દયાધ ગયો; ગદ્ગદ બન્યો અને બોલ્યો:

“લખમશી બાધ ! આ ચામડાના જોડા સીવડાવું, તોય તમારા ઉપકારનો બદલો ફાઇ રીતે વળે તેમ નથી. તમે મારે ઘેર મારા ભેળા આવો તો જ હું જાઉં.”

લખમશીએ રાજપુત્રીથી હા પાડી.

સવાર થતાંજ ગાડું જોડ્યું. સોનબાઇનો હરખ હૈયામાં સમાતો નથી. વીકમશી ગાડાની વાંસે, ઘોડી ઉપર, બહુ જ આનંદમાં, મનમાં ને મનમાં લખમશીના શુભ્ર માતો ચાલ્યો આવે છે.

વીકમશીને ઘેર પહોંચ્યાં. એમનું આખું કુટુંબ બહુ જ રાજ થયું. બીજે દીવસે લખમશીએ જવાની રજા માગી. પોતાના કાકાની સલાહ લઇને વીકમશીએ બહેન રૂપીને લખમશી વેરે આપવા પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. લખમશીને આગ્રહ કરીને રોક્યો. લખમશીએ ખુશીથી કબૂલ કર્યું.

આસપાસથી નજીકનાં સગાંઓને તેડાવી, સારો દિવસ જોવરાવી, વીકમશીએ રૂપીનાં લગ્ન કરી, સારી રીતે કરીઆવર આપી, બહેનને લખમશીના ભેળા સાસરે વળાવી.

સુહિણી-મેહાર

સિંધુ નદીના કિનારા ઉપર કેડ્ય કેડ્ય સમાણા ઉંચા ધાસમાં બેંસો ચરતી હતી ને બેંસોનો જુવાન ગોવાળ ઝાડવાંની ઘટામાં બેઠો બેઠો વાંસળી વગાડતો હતો. એનું ખરું નામ સાહડ હતું. એ ક્યાંથી આવ્યો ને એનાં માપાપ કાણ છે તેની ખબર પણ પડતી નહિ. ગામનાં લોકો એને 'મેહાર' કહીને જ બોલાવતાં. મે-હાર એટલે બેંસોનો ગોવાળ. પોતાના માલીક તોલા કુંભારની દીકરી સુહિણી એને 'નખાપો' કહીને ધણી ધણી વાર મેણાં દેતી. મેહારને એ મુખનાં મેણાં મીઠાં લાગતાં.

મ્હોં દેખાય એવી ઉજળી ઉટકેલી તાંબડી હાથમાં ઉલાળતી ઉલાળતી સુહિણી એક દિવસ ખરા બપોરે આવીને સિંધુ નદીના કાંઠા ઉપર બંસીની મોજ માણતા મેહારને ખુમો પર ખુમો પાડવા લાગી: "મેહાર ! ઓ મેહારડા !"

બે ઘડી તો મેહાર સાંભળતો નથી. વાંસળીના તોરમાં એ બેભાન છે. ઝાડની ડાળીએ મેહારના પગ

લટકતા હતા તે સુહિણીએ ઝાલી લીધા. પગ ખેંચાતાં જ મેહારને ભાન આવ્યું.

“હેઠો ઉતરછ ? કે ટાંટીએ ઝાલીને પછાડું ? ”

મેહાર શરમીંદો બની ગયો. કુદકો મારીને એ પોતે ખરાબર કોઈ અડખૂત ભરવાડનો પાઠ ભજવવા મથતો હોય તેમ શ્વાભ કરીને બોલ્યો “શું છે તે અટાણે ચોરને કાંધ મારવાની વેળાએ સંતાપી રહી છો ?”

“ધેર મેમાન આવ્યા છે, એને માટે એકાદી બેંસનાં બે આંચળ દોહી દે જલ્દી.”

“પણ બેંસો તો બહુ છેટે નીકળી ગઈ છે. જ તું એને પાછી વાળી આવ.”

“મારી તો જાય છે ભુખરાત ! હું પટલની દીકરી બેંસો વાળવા જઈ એમ કે ? તો પછી તને મારે બાપે શું પાટલે બેસારીને પૂજવા રાખ્યો છે ? જ ઝટ બેંસ વાળી આવ. નીકર રાતે વાળુ નહિ મળે.”

મેહારે ચારે તરફ નજર કરી, પણ બેંસો ઉડા ધાસમાં ગેબ થઈ ગઈ છે. સુહિણી બોલી કે

“દેને વાંબ ! હમણું નીકળી આવશે જ્યાં હશે ત્યાંથી.”

માથું ખજવાળીને મેહાર ઉભો રહ્યો : “વાંબ દેતાં તો મને નથી આવડતી !”

“ફટય રે ફટય તને મેહારડા ! વાંભ દેતાં નથી આવડતી ત્યારે મેહાર થયો જ શા સાર ? ખુડી મરને !”

એટલું કહીને સુહિષ્ણીએ પોતેજ કાનમાં આંગળી નાખી. સીમાડા સુધી સંભળાય તેવો લાંબો-મોરના ટૌકા સરખો સાદ દીધો. ધડીવારમાં તો ઉંચા ધાસમાંથી ભેંસો બહાર નીકળીને રણુકા કરતી દોડી આવી.

“લે હવે દોહી દે. ”

ખસીઆણો પડીને મેહાર ઉમોરલો.

“અરરર !” સુહિષ્ણીએ કહ્યું. “મેહાર મધને દોતાં ન આવડે ? ધૂડ પડી તારા જીવતરમાં !”

પોતાને હાથેજ સુહિષ્ણીએ સાજણી ભેંસને દોહી લીધી. એકજ આંચળની શેડયો પાડતાં તો તાંબડી છલોછલ ભરાઇ ગઇ. શીશુના ફગર ચડ્યા. તાંબડી માથા પર મેલીને મસ્તીખોર સુહિષ્ણી ગામમાં ચાલી ગઇ. ચાલતાં ચાલતાં બોલતી ગઇ કે “મેહારડો બોધો ! મેહારડો મૂરખો ! એને ન આવડે વાંભ દેતાં, ને ન આવડે દોતાં !” સિંધી કુંભારની એ કદાવર કુમારિકાનો સાદ, એના હસવાનો અવાજ અને એના પગલાંનો ધમ-ધમાટ, મેહાર નામધારી વિદેશી તો તાજજીવ બનીને સાંભળતો સાંભળતો ચડક જ થઇ રહ્યો. સુહિષ્ણીની ગાજો તો એને સદા ધીની નાજો જેવી જ લાગતી. સુહિષ્ણી જે દિવસ ગાજો દઇ જતી તે દિવસ મેહારને એક શર લોહી ચડતું.

સુહિણીને મેહાર ઉપર બહુજ અનુક્રમ્મા આવતી. કેમકે ગોવાળ તરીકેના તમામ કામકાજમાં મેહાર એટલી બધી કસરો કરતો, કે સુહિણીનો બાપ તોલો કુંભાર રોજરોજ છેડાઈ પડતો. માલિકનાં અકારાં વેણુ સાંભળીને મમગીન થઈ જતા મેહારનું મોં વારે વારે ઝોશીઆણું બની જતું, અને એ જોઈ જોઈ સુહિણી મેહારને અફસોસ ઉતારવાના છાના છાના કૈં કૈં ઉપાયો લેતી. બાપ એ બધું જોતો અને સમજી લેતો કે દીકરીનું દિલ બહુ દયાળુ છે. તેથી મેહારની સાર સંભાળ લેતી હશે. ચારસો ગધેડા અને પંદર બેંસોના માલિકને એવો ખયાલ તો સ્વપનેય ક્યાંથી હોય કે પોતાની લાડવેલી, ખોટયની દીકરી આવા અણુધડ ભરવાડ ઉપર પ્યાર કરતી હશે !

એકવાર સિંધુને કિનારે મેહાર બેઠો છે. પાંચ ગધેડાં ગૂમ થયાથી તોલો કુંભાર એને સખ્ત શબ્દોમાં વઢ્યો છે. મેહારના ગોરા મ્હોં પર અફસોસની છાયા પથરાઈ ગઈ છે. તે વખતે સુહિણીનાં પગલાં બોલ્યાં. આવીને તૂર્ત જ સુહિણી બોલી ઉઠી, “લેતો જા ! કેવો ઠપકો ખાધો ! હજીયે સાન નથી આવતી કે બેવફૂર !”

મેણું સાંભળીને મેહારની આંખોમાં જળજળિયાં ટપાણાં. સુહિણી સમજી ગઈ : ભરવાડ કદિ આવી રીતે રૂવે નહિ ! એણે મેહારનું કાંડું ગાલીને કામળ

અવાજે કહ્યું “ મેહાર થઇને રોધ પડ્યો ? મેહાર આટલો પોચો હોય કદિ ? ”

“સુહિણી ! મેં તને છેતરી છે. હું મેહાર નથી. ”

“તું મેહાર નથી ? તો શું કાંઈ શાહબદો છે નાદાન ?”

“શાહબદો તો નહિ, પણ શાહબદા જેટલો જ લાડ પામેલો : તવંમર બાપનો બેટો છું. ”

“કાનો બેટો ?”

“ આજ એ બધું બોલવાનો સખખ જ શો છે ? ”

“ના મેહાર ! આજ ન કહે તો તને સુહિણીના કસમ છે. કહે, આવડું મોડું કપટ હવે છૂપાવીને શું કરીશ ?”

“સાંભળ ત્યારે. સુહિણી ! હું સિંધી નથી, હું તો બુખારાનો મોગલ છું, હું પરદેશી છું. મારા પિતાનું નામ મિર્ઝાબલી બેગમ છે. એને ઘેર દૈલતની છોજો લાગી ગઇ છે. મારા પોણાસો વર્ષના બાપના ઘેરે, એની જમણી વખતે, એક બોલીયાના સખૂનથી હું અવતરેલો છું. સુહિણી ! હું અબણુ બરવાડ નથી, પણ બુખારાના મોટા આલીમને હાથે કેં કેં કિતાબોનો અબ્યાસ કરીને હિન્દોસ્તાની અંદર મોગલ પાદશાહતની મુલાકાતે નીકળ્યો હતો. સફરમાં તકદીર મને આંહી ખેંચી લાવ્યું, આંહી મુસાફરખાનામાં એક સાંજે

અમે મુકામ કર્યો, તારા પિતાને ઘેરે માટીનાં વાસણુ
લેવા આવતાં તને દીઠી, દેખતાં જ હું દિવાનો બન્યો,
મારા પ્યારા સાથી હસનબેગનો વાર્યો ન વળ્યો. મારાં
જવાહિર ચોરાઈ ગયાં, ખરચી ખુટી ગઈ, મારો સાથી
ખુખારમાં પડી મરી ગયો. માઈ પવનવેગી ઉઠ પથુ કોઈ
ઉઠાવી ગયું, ને હું તારા પરના પ્યારમાં ફના થઈ,
આજ સિંધનો મેહાર બન્યો છું. તારા પિતાનાં ગદેડાં
માઈ છું !”

પોતાની અબયખી સંતાડી રાખીને સુહિલ્લીએ ટાંચો
માર્યો, “ એ વાતનો શું તને હવે પરતાવો થાય છે
મેહાર ? ખુખારાની દૌલત અને ભાઈના લાડકોડ ભોગ-
વવા પાછા જવું છે ? તો સુખેથી જ, પીંજરનું બાર હું
ખોલી નાખું છું. ”

“ ના, હવે ક્યાં જાઉં ? પીંજરના પંખીને હવે
જંગલનાં પંખીઓ સંધરશે નહિ. હવે તો સિંધને કાંઠે
જ કબર કરવી છે.”

“ ત્યારે આંખોમાં આંસુ શીદ આપ્યાં ? ”

“ સુહિલ્લીને મન હતું ભરવાડ જ દેખાયો તેથી. ”

સુહિલ્લી મનથી મેહાર સાથે નિકાલ પડી ચૂકી.

[૨]

તોલા કુંભારને કાને વાતો પહોંચી કે સિંધને
કિનારે ધટાદાર વડલાને છાંયડે રોજ બપોરે સુહિલ્લી ને

મેહારના મિલાપ થાય છે. ધીરે ધીરે બાતમી પહોંચી કે બપોરનો સમય બદલાવીને મોડી રાતના અંધારામાં એ બે જીવાનીયાં મળે છે અને વડલાની ડાળીઓમાં પોઢેલ પંખી પણ ન સાંભળે તેવી ધીરી વાણીમાં પ્યારની વાતો ચલાવે છે.

તોલાએ બીજે દિવસે પ્રભાતે મેહારના હાથમાંથી ભેંસો હાંકવાની લાકડી ખુંચવી લીધી, અને કહ્યું કે “શદાપૂર ગામના સીમાડામાં જો પચ દીધો છે ને, તો તને જનથી મારીને તારા ખૂનથી સુહિષ્ણીને નવરાવીશ. જ નીમકહરામ ! ચાલ્યો જ.”

સિંધુ નદીને સામે પાર જઈને મેહારે એક ઝુપડી બાંધી છે. આખો દિવસ ઇરાની, અરબી કે સિંધી કવિઓની કાશીઓ ગાતો ગાતો ને વાંસળી બજાવતો એ આજક અન્નપાણી લીધા વિના બેઠો રહે છે. અને રાત પડે ત્યારે એક મચ્છી તળીને તૈયાર કરે છે. અધરાતને પહોર એ મચ્છીને પોતાના માથા પર ઉઠાવી, કછોટો બીડી, સિંધુના અતાગ નીરમાં શરીરને પડતું મૂકે છે. હાથીને પણ ઢાળી નાખે એવા એ નદીના તાણમાં પોતાની કૌંસતદાર ભુજાઓથી પાણી કાપતો કાપતો, મગરમચ્છની માફક શેલારા દેતો, ધનધોર અંધારે કોઈ પણ માનવી યા જનવરના ડર વગર, અરધા ગાઉનો પટ વટાવી સામે પાર પહોંચે છે; ને કિનારા પરથી સુહિષ્ણીનો પંજો બાંધે થઈ, મેહારના પંજને પકડી બધ

પાણીની બહાર ખેંચી લે છે. એજ વડલાની ઘટામાં બન્ને જણાં બેસીને મચ્છીની મ્હેફિલ ઉડાવે છે. પ્યારનો એક પહોર ગુળરીને પાછો મેહાર સિંધુના મસ્ત પહોળા પ્રવાહને વીંધતો વીંધતો પોતાની મટુલીએ પહોંચી જાય છે.

એવી તો કૈક રાતો ગઇ. એક પણ રાત મેહારે ખાલી જવા દીધી નથી. સિંધુ નદીનાં ચાહે તેવાં બચ-કર તુકાને પણ મેહારને આ પાર આવતો અટકાવ્યો નથી. પણ એક અજવાળી રાતે મેહાર જે મચ્છી લઇ આવ્યો, તેની મીઠાશ તો અદ્ભૂત હતી. સુહિલ્લી જમતી જાય છે ને કાળીએ કાળીએ મીઠાશની તારીફ કરતી જાય છે. “આહા મેહાર ! ભારી મીઠી મચ્છી ! રાજ આવી લાવતો હો તો ?”

મેહાર હસીને કહે છે કે “બલે. રાજ લાવીશ. પણ થોડા દિવસમાં જ એ મચ્છીનો ખવરાવનાર કાંઇ નહિ રહે તો !”

એમ વાતો કરે છે. વચ્ચે મેહારના મ્હેં ઉપર બહુ ઠંડું દેખાય છે. કંઇક છૂપી પીડાને પોતે મહામહેનતે દબાવી રાખતો હોય તેવું દેખાય છે. સુહિલ્લી પૂછે છે કે.

“તને શું થાય છે પ્યાર ?”

“કાંઇ નહિ. કાંઇ નહિ. ચલાવ, વાતો ચલાવ.”

ત્યાં તો સુહિલ્લીને કાંઇક બીનું બીનું લાગ્યું. અજાયબ બનીને એ બેસી ઉઠી “ઓહો ! આંસી પાણી ક્યાંથી ?”

તૂર્ત એની નજર મેહારના સાથળ પર પડી.
એ સાથળમાંથી લોહીની ધાર ચાલતી હતી.

“ અરર ! આ શું મેહાર ! ”

“ એ તો આજની મીઠી મચ્છીનું લોહી છે
સુહિણી ! ”

સુહિણીને આખી વાતનો ભેદ સમજાયો. આજ
મેહારને મચ્છી ન મળવાથી એ પોતાની જાંગમાંથી માંસ
કાપી, મસાલેદાર બનાવી, તળીને લખને આવ્યો હતો !

“ મેહાર ! તુંને ખુદના કસમ છે. કાલથી હવે
મારો વારો સ્વર થાય છે. તું ન આવીશ. ”

“ ત્યારે શું તું આવીશ ? ”

“ હા, હું આવીશ ? ”

“ તું ઓરત ! તું સિંધુને પાર કરી શકીશ ?
સુહિણી ! તું શું દિવાની થઇ ગઇ ? ”

“ એ તો કાલ રાતે નક્કી થશે. આજ તો
અલાખેલી ! અને કસમ છે ખુદના, તું ન આવતો.

(૩)

બારે કુન્ન બત્રિય તડ, તડ તડ હેઠ બદ્દ
આધિય રાતજે હઠી, (સે)સુહિણી કર સદુ
છડે ખીર ખદ્દ, લૂડે લોરી વિચમે.

સિંધુ નદીનાં નીરની અંદર બે તીર વચ્ચે બાર
તો પાણીનાં બમળ છે. બત્રીશ તો ટેકરા છે. ને એ

ટેકરા નીચે વીંછીઓ વસે છે. એવી વિકરાળ નદીને પાર કરવા માટે સુહિષ્ણી અધરાતને અંધારે ઉઠીને ધરથી દોટ કાઢે છે. માવતરના ધરતું મીઠું દૂધ અને સુંવાળા સેજ લગ્નને સુહિષ્ણી પાણીની બહરીઓ વચ્ચે હીડોળા ખાય છે.

* * *

“ કાણુ છે તું ઝોરત ! ”

“ મુસાફિર ! ”

“ કાણુ ? તું સુહિષ્ણી ? ”

“ હાં, બાપ અલૈયા. ”

“ અત્યારે અધરાતે ક્યાંની મુસાફરી ? ”

“ સિંધુના સામા પારની ! ”

“ અરે સુહિષ્ણી ! તું સિંધુના પાણીને પાર કરી શકીશ ? તું બચ્યું છે. તારી તાકાત શી ? ”

“ તાકાતનો દેનાર અલ્લાહ છે અલૈયા ! અને વળી મારે તરવા માટે મેં માટીનો પાકો ધડો પણ સાથે લીધો છે બાપ ! ”

“ આટલી જહેમત કેના માટે ? ”

“ જેને દિલથી પરણી ચૂકી છું એ મેહારને માટે. ”

“ ચા અલ્લાહ ! સુહિષ્ણી, લોકો તારી બદબોધ કરે છે તેની થે તને પરવા નથી ? ”

“ ઓ ભાઈ ! સાંભળ,

અધા સુણું તું અલૈયા, અલા સુણે આચાર,
હિરડી ધર ધર ગિલા થિયે, પાડે પંધ પચાર
આંહિ લિખ્યો તી લોડિયાં, ખસ્ક મિડેતી ખવાર.

“ઓ ભાઈ અલૈયા ! મારા આચરણને ઉંચેથી એક
અસ્લાહ જોઈ સાંભળી રહ્યો છે. એટલે પછી મારી પાડોશમાં,
રસ્તામાં, કે ધરધરમાં જે ગિલા થાય છે તે છો થતી.
મારા તકદીરમાં લખ્યું છે તે હું ભોગવી રહી છું.
બાકી દુનિયા તો નાહકની મારી નિન્દા કરીને ખુવાર
થાય છે ! ”

“અરે ઓ સુહિણી !

સારી ન થિધયે સુણી, તું નીજ નિમાણી;
વંધે વહવટ વિસરે, હી જોર જુવાણી;
સે પછાડીધે પાણી, તારા કવિયે તારમેં.

“તું તારા કુળમાં સારી ન નીવડી. તું નાદાન અને
નિર્માલ્ય નીવડી. આ નદીના પ્રવાહમાં તું કોઈક દિવસ
તારાં જોર જુવાની ગુમાવી ખેંસીશ. આ પાણીમાં પછાડા
મારતાં મારતાં તું કોઈક દિવસ આ પ્રવાહમાં આકાશના
તારા ઉતારી ખેંસીશ—તું ડૂબી જઈશ. માટે રહેવા દે.
આવી મુશ્કેલી શા સાર ઉઠાવજી ! આ મોતના કેડા તને
કાણે ખતાવ્યા ! ”

એવી એવી સલાહો સાંભળીને ખડખડાટ હસતી
સુહિણી પાણીમાં ઝંપલાવવા તૈયાર થાય છે.

ધિરી ધરે હથ કરે ચલ બધી ચાતો;
મન મિડયુસ મ્યારસે', પરલે પાર પોતો;
પો ગોતે મંઝ ગોતો, અરે' મ વિઝે અન્નણુમે'.

પોતાની કમર પર સુહિણીએ કસકસાવીને એક
કપડું બાંધી લીધું. હાથમાં માટીનો ઘડો લીધો. ને હળુ
પોતે તો પાણીમાં પડવાની તૈયાર કરીને આ તીરે ઉભી
છે ત્યાં એનું મનડું તો સામે પાર પહોંચી પ્રિતમને મળી
મયું. ડૂબકીઓ પર ડૂબકીઓ મારીને સુહિણી સિંધુનાં
પાણી વીંધતી જાય છે, કે જેથી પોતે ચાલી આવે છે
તે વાતની પોતાના પિયુને અન્નણુ ન રહી જાય.

એણે પ્રેમનું કવચ પહેરી લીધું છે. હવે એને ડર
નથી રહ્યો. એના પ્યાર સામે તો પાણીનાં બચાનક
જંતુઓ અને મોજાઓ પણ ગરીબડાં બની ગયાં છે.
એ રીતે એક પછી એક રાત વીતવા લાગી છે.

કડકડતી ઠંડી વાય છે. કોઈ ધરની બહાર પણ નીકળી
શકતું નથી. સહુ બિછાનાની ગરમ સોડયમાં સંતાઈ મયાં
છે. અને રાત સૂનસાન છે. એવે ટાણે પણ સુહિણી તો
પોતાનો ઘડો લઈને ઘેરથી ચાલી નીસરી છે. એને જોઈને
કોઈ માનવી વારવા જાય છે કે “ઓ સુહિણી! આવી
ટાઢમાં તું શીદ મરવા જાય છે?”

સુહિણી જવાબ વાળે છે:

હિકડધું ન ધિરે ઉનહારે, આઠ સરે શિયારે;
તન વિઝાતી તારમેં, ઓરહજે આરે;
(પણ) મહોબતતી મારે, (નત) કેર ધિરે હિન કુનમેં !

“હે બાઈ ! અન્ય ઓરતો આ પાણીમાં બળતે ઉનાળે પણ ઉતરતી નથી, પણ હું સૂસવતા શિયાળામાં પણ મારી રાજપુશીથી આ દરિયાવના પ્રવાહમાં શરીરનો ધા કરું છું. હું મરવાનું જોખમ ઉઠાવું છું. કેમકે મારા પ્રિતમની મોહબત મને મારે છે. નહિ તો આવા ઉડા પાણીમાં કાણ પડે ? ”

“ઓ સુહિણી ! તું મ જા. મ પડ. નદીના પથરોની પોલાણોમાં ઝેરી સાપો વસે છે, એ તને કરડશે. ”

સુહિણી જવાબ વાળે છે;

બારાં કુન્ન બત્રિય તડ, તડ તડ હેઠ નાંઝ,
મ્હાણું મુઝાંજે કરી, તિત મ્હોબતજે માંઝ;
કેડા મું દજે સમિ, (જુડો) પાણીનાં પાછી વરાં !

“મારા માર્ગમાં બાર તો પાણીનાં વમળ છે, બત્રીસ ખડકો છે, ને તે દરેક ખડકની બખોલમાં ઝેરી સર્પો રહે છે. એ બધું જ હું જાણું છું. પણ જે માર્ગ પર જતાં બીજાં માનવી સંકોચ પામે છે, તે જ માર્ગ મ્હોબતનો છે. એટલે જ હું આ પાણીથી પાછી ફરું,

તો તો શી કિમ્મત રહી મારા આ પ્રેમના પોશાકની ?
ધુળ પડી મારા આ પ્યારના લેખાસમાં, આ ઇશ્કની
કક્કનીમાં, જો હું ડરીને પાછી વળી જાઉં !

એમ કહીને સુહિષ્ણી કછોટો ભીડે છે અને સિંધુનાં બરફ
જેવાં નીરમાં ઝંપલાવી, આધી આધી નીકળી જાય છે.
સામે પાર એટલો દૂર છે કે એના તરવાનો અવાજ
પાર ઉભેલા એ સલાહકારને સંભળાતો બંધ થઈ
જાયો. ને ડાહ્યો સલાહકાર ધર તરફ ચાલતો થયો !

શિયાળો ગયો: ઉનાળો ગયો: પણ મધરાતના
મેળાપ કરવા માટે સિંધુને સામે કિનારે પહોંચવામાં તો
એક પણ દિવસ પડ્યો નથી. હવે તો ચોમાસું બેઠું છે.
સિંધુ બે કાંઠે છલી ગઈ છે. મોજાં મોજારે અડે
એટલાં ઉંચે ઉછળવા લાગ્યાં છે. બાળીને પણ બે
ખાઈ જઈએ, એવા મહા તોફાનમાં પણ સુહિષ્ણીને
ઝંપલાવવું એ રમત વાત થઈ પડેલ છે. ઘડો લઈને
આવી ઉભી રહી કે તૂર્ત જ કોઈ પાસે ઉભેલો
માનવી બોલ્યો:

સુણી સડે તારમે' (તો) શિયારો ને સી;
લગી લેર લેહરતેં,• સે જુધા કરે જ;
થોડા વિરમી થી, મમે રપર તો કુન્ન કરે

“ ઝો સુહિષ્ણી ! આ પાણીની કડકડતી શરદીમાં
તું કાં ઝંપલાવી રહી છે ? અંદર મોજાં મોજાંને
અચડાય છે તે તારા જીવ ને શરીર જુદાં કરી નાખે

તેવાં કાતિલ છે. અને વળી તારા માથા ઉપર આ કિનારાની મોટી ભેખડ ફસડીને પાણીમાં પડું પડું થઇ રહી છે. માટે થોડી વાર થંભી જા !”

“અરે ભાઈ ! થોડી વાર પણ મારાથી કેમ થંભી શકાય ? મારા મેળાપનો સમય ચાલ્યો જાય તો મારો પિયુ તરફડીને પ્રાણ કાઢી નાખે.”

એમ કહીને સુહિણી પાણીના લોઢમાં પડતું મૂકે છે. માછલી જેવી સરલતાથી ચાલી જાય છે. જઈને પ્રિતમ સાથે સુખના બે પહોર ગુજરે છે. પાછલી રાતે રોજ પાછી વળી આ કાંઠે આવી ઉતરે છે.

પોતાની ઇજ્જતના લોભી બાપે સુહિણીને એક કુંભાર કૂળના બદસૂરત છોકરાની સાથે પરણાવી. સુહિણીએ નિકાહને વખતે છયોક પોતાને આ પરણેતર મંજૂર નથી એવું જાહેર કરવા છતાં પણ એને જબર-દસ્તીથી પરણાવી. પણ સુહિણી સાસરે ન ગઈ, એટલે બાપે સુહિણીના વરને ધરજમાઈ કરીને રાખ્યો. સુહિણીએ પહેલી જ રાતે વરને ચેતાવી દીધો કે “તું મારે ભાઈબાપ છો ! ફરીવાર મારા ઓરડામાં આવતો નહિ.”

સગાંજાલાં સાથેની ભેળસેળ સુહિણીએ છોડી દીધી છે. દુનિયાનાં માનવી સાથે એનાં મનનો મેળ મળતો નથી. વાતોચીતો એણે કમતી કરી નાખી છે.

પાંચ વખત નમાઝ પડવામાં, કુરાનનો પાઠ કરવામાં અને રોજા રહેવામાં એના દિવસો જાય છે. રાત તો એણે સિંધુને સામે કિનારે બેઠેલ સ્વામીને સોંપી છે.

આ બધું એ પરણ્યા કુંભારથી ન જોવાયું. એણે સુહિણીને વસમાં મેણાં માર્યાં. એકલી પડીને સુહિણી વિચાર કરે છે કે

નાય ન નિમાણું પડે, ગંધ ન ગંધ્યું ધોય;
સંજે મીઠું સૂમથી, (સે) પાસા ફેરે પોય;
હથિ આધિય રાતજે (હ) કુનિય કાણુ રાય;
કડવા વેણુ કસાલા, હ મખે ને તો ચાય;
એડો કાંધ સંધોય, (તડે) વર છડેલી વાણુ તરાં.

“આ મારો ધણી, જે નમાજ પણ પડતો નથી, પેતાનાં કપડાંની દુર્ગંધને પણ ધોતો નથી, સાંજ પડતાં જ જે એદી ઘોંટી જાય છે, ને પેરોડીએ જે પથારીમાં પાસાં ફેરવે છે; અરધી રાતે ઉડીને જે હાંડલીને માટે (ખાવા માટે) રૂવે છે; એવો પુરુષ મને કડવાં મેણાં મારે છે : એવા કંથ સાથે શીદ મારો સંબંધ બંધાયો ? હું તો એવા વરને છોડીને પ્રવાહમાં તરવા ચાલી જઈ છું.”

એ રીતે વરનો ત્રાસ અને લોકોની બદબોધ વધતાં જ ગયાં. માખાપને પણ એમજ થયું કે સુહિણી મરે એ જ બહેતર છે. અને સાચોસાચ સુહિણીનું મોત આવી પહોંચ્યું.

રાત અંધારી છે. પણ વૈશાખ મહિના જેવો વસ્ત્રનો મીઠો માસ ચાલે છે. બહાણના શઢ ચડ્યા હોય તેવી રીતે સુહિણીના આસમાની ઓઢણાના પાલવ પવનની ઢ્ઢેરમાં ફુલાધ ગયા છે. જાણે સિંધુને સામે કિનારે ઉડી જવા માટે સુહિણીને કિરતારે બે પાંખો બક્ષી દીધી છે. સિંધુની છાતી સુહિણીને રમાડવા માટે ઉછાળા મારે છે. અને ગેબના તારલા સુહિણીને તરતી જેવા ટગર ટગર નજર કરે છે.

કિનારે ઉભી રહીને સુહિણીએ દસે દિશામાં આંખો ફેરવી. આજ તુફાન નથી. આજની રાત અગાઉ કદિ આવી જ નથી. આજ આખી કુદરત સુહિણીનો સંગાથ કરે છે. દુનિયાએ દુભાવેલીને જાણે દેવતાઓ આદર આપે છે.

કછોટા બીડીને સુહિણી સિંધુમાં પડી. જાણે ખમા ! ખમા ! કરતાં સિંધુનાં મોજાં એના ફુલદડા સરીખા શરીરને ઝીલી રહ્યાં છે. પોતાના ચિત્રામણવાળા રૂપાળા ધડા ઉપર મ્હોં ટેકવીને સુહિણીએ શેલારા દેવા શરૂ કર્યાં. અને આજ તો જાણે પાણી ને પવન એવાં મીઠાં લાગે છે કે જાણે તર્યા જ કરે ! આજ તો જાણે મેહાર પણ તરવા આવે તો બેય જણાં આંકડાં બીડી દરિયામાં ચાલ્યાં જઈએ એવું દિલ માય છે. દુનિયાની ગિલા ન પહોંચે એવા કોઈ રસાતલમાં રહેવા જવા મન ખેંચાય છે. આજ તો બહાર નીકળવું

જ નથી. નદીમાં રહી રહી જ હું મેહારને ઝોલાવી લઉં. બહાર નીકળીશ તો વળી ક્યાંધક ધરતી પર જીવવાની લાલચ વળગી જશે !

આવા તરંગમાં સુહિષ્ણી ગરકાવ છે. ત્યાં તો ઝોળીપો ઝોના હાથમાંથી ધડો સરકવા લાગ્યો ! અરે ! આ ધડામાંથી માટી પલળીને વેરાઈ કાં જાય ? આ મારા પકવેલા મજબૂત ધડાને કાણે કામચુકું ?

હજરનમે' હિકડો મું ઠોકે ખયમ તે તે થા,
કચેને કુંભાર મું ન કચો તે કલામ;
ધણી લગ ધામ, તું મોલા' મન મેડિયે.

હજરો વાસણમાંથી આ એક ઉત્તમ ધડો, મેં વમાડી વગાડીને ઉપાડ્યો હતો. અરેરે ! એ કુંભારે મને કાચો હોવાનો તો સખૂન પણ કહ્યો નહોતો, છતાં આ કાચો ધડો ક્યાંથી આવી ગયો ! હે અલ્લાહ ! હવે તો તું જ મને મારા સ્વામી સુધી પહોંચાડી મેળાપ કરાવજે.

એટલું વિચારે છે ત્યાં તો ધડો પાણીમાં ઝોગળા ગયો. સુહિષ્ણીના તરફડીયાં મારતા હાથમાં માટી પણ ન રહી. એને તરતાં આવડતું હતું, પણ મેહારને ટમ-વવાની મોજમાં ને મોજમાં પોતે એટલી ધીરી ધીરી જતી હતી કે સામે કિનારો બહુ છેટો રહી ગયો છે. અને અબળા થાકી ગઈ છે. એને તો અબળાની જ થાય છે કે અરેરે ! આ ધડામાં શું જાડું થયું !

હજારનમેં હિકડો, : મું ચિતાયમ ચધ;
વહમેં વહી દાવદ ચેય, પિયું થો સે પધ;
સુપક કથો મું સધ, કલ ! તેં કયો કિયો !

હજારો પકવેલાં વાસણોમાંથી આ એક મજબૂત ધડાને વીણી કાઢીને એના ઉપર મેં ઝીણું ચિત્રામણ કરાવ્યું હતું. એવો ધડો (કવિ વલી દાઉદ કહેછે કે) આજ શ્રી રીતે પાણીના પૂરમાં પડીને ટુકડા થઇ ગયો । મેં જોને પાકો કયો હતો, તેને જ મારા ફૂડા કિસ્મતે કાચો બનાવી નાખ્યો.

આ શું થઇ ગયું ? કે મહિનાઓ થમાં મજબૂત રહેલો ધડો કેમ પીગળી ગયો ?

ધડો બદલાયો હતો. સુહિષ્ણીનાં માવતરે જ એ કુળખોળામણ દીકરીને કુબાવી દેવા માટે અસલ ધડાને ઠેકાણે એવા જ ચિત્રામણવાળો તદ્દન કાચો ધડો ગોઠવી રાખેલો હતો. અન્નણ સુહિષ્ણી તો ખ્યારની આંધળી ઉતાવળમાં, દુનિયાની કપટબાજની કશી ગમ વિના, રોજની માફક આજ પણ રોજને ઠેકાણેથી ધડો ઉપાડી પાણીમાં કુદી પડી હતી ।

નિરાધાર સુંદરી પાણીમાં માર્ગ કાપવા માટે મથે છે. પણ એનાં બાવડાંમાં બળ રહ્યું નથી. અંધારી રાતમાં સામે પાર કંઇ દેખાતું નથી, કે નથી સામા પારથી કોઇ સુહિષ્ણીને નિહાળી શકે તેવું. ફક્ત એ કિનારે

પશુઓ ચરે છે તેના ગળાની ટોકરીના રણકાર સંભળાય છે. અને ખીજ સંભળાય છે મેહારની મીઠી વાંસળી.

કિથે ધંદ વળન ? કિથે પિરીયું પાર ?

વીર વળયતો વાંસલી, સાહડ સહ રાત !

કલમેજી તવાર, હોરી સભે લંધયુ !

ઓ ! આ ટોકરીના રણકાર ક્યાં બળે છે ? મારા ખ્યારાળનો કિનારો હજુ કટલે દૂર હશે ? મારો બહાદૂર સાહડ ગોવાળ (મેહાર) આજ આખી રાત મારી વાટ જોતો જોતો વાંસળી વગાડતો દેખાય છે. એ વાંસળી-માંથી જે કલમાના સૂરો બળે છે, તે સૂરોને આધારે મેં દૃશ્ય સાંધીને આટલી બધી લહરીઓ તો ઝોળંગી કાઢી. પણ હવે મારા હાથ પગમાં કૌવત રહ્યું નથી.

ધરો ભગો ત ગોરેઓ, શાલ મ બળે ધરી,

મુલાંટો મેઆરજો, બિજી શ્યા અય ભરી;

તાંગો તાર તરી, માન ડિસા મુંહ મ્યારજો.

ખેર ! ધડો ભાંગ્યો તો ઘોળ્યો ગયો ! પણ હે અલ્લાહ ! હવે અમારા મેળાપની ધડી મ ભાંગજો ! સામેથી મેહાર પડ્યો છે તેની પાધડી પણ હવે ભીંજી-ધને બહુ ભાર થઇ પડેલ હશે. હવે તો છીછરું કે ઉંડું જે પાણી હોય તેને તરીને હું મેહારનું મુખ જોઈ શકું, એટલી ઓ ખુદા, તું મને સહાય કરજો !

પણ એ મુખ જોવાનું માંડેલ નહોતું. વાંસળીના સૂરો સાંભળતાં સાંભળતાં પાણીની પથ્થરી પર અકબા

પોઢવાનું જ સરખાયું હતું. થાકીપાકીને તાકાત ગુમાવી
બેઠેલ એ અબળાને સિંધુના મધબ્દેનમાં જ આંખે
તમ્મર આવવા લાગ્યાં:

અખામે' અઝરાયલ દીઠો (તય) મન તણે તો મ્હાર કયાં.

પોતાની આંખો સામે એણે મોતના ફિરસ્તા ઇઝ-
રાયલને દીઠો. તે છતાં દિલ તો દોડીને મેહાર પાસે
ચાલ્યું મયું.

વાંસળીના સૂર મીઠા લાગતા હતા. એ ગાનમાં
ભંમ પાડવાનું સુહિણીને ગમતું નહોતું. પણ આખરે એનું
શરીર પાણીની કબ્બરમાં ઉતરવા તૈયાર થયું મધબ્દેનનાં
મસ્ત મોજાંમાં સુહિણી ખેંચાણી, અને ખેંચાતાં ખેંચાતાં
એણે 'મેહાર! મેહાર! ઓ મેહાર!' એવી હેયાફાટ
ચીસો નાંખી.

એ ચીસો પડતાં જ બંસીના સૂર થંભી ગયા. અને
આવી પહોંચ્યું છું! આવું છું! એવા અવાજની સાથે
કોઇએ સામે કિનારેથી પાણીમાં શરીર પડતું મેલ્યું.

ડુબતી, ગળકાં ખાતી, ને મોજાંની થપાટે થપાટે
ખેંચાઈ જતી સુહિણીએ ચીસ પાડતાં તો પાડી. પણ
પછી તૂટી એ પસ્તાણી. એને સાંભરી આવ્યું કે પોતાને
મીઠું ગોસ ખવરાવવા માટે મેહારે સાચળ વાઢેલ છે
તેનો જખમ હજી રૂઝાયો નથી. નક્કી મેહાર નહિ તરી
શકે. મારે ખાતર એનો જન જશે.

ધિરી ધરો હથ કરે, બોચાં છં બાહું;
વેચારીય વડયું કીયું, વિચ ધરિયા ધાકું;
વરજ સાડ ! પાંકું, તાંકું તકી આહાં.

પ્રથમ ઘડો હાથ ધરીને તરી; પછી એ કુટી
જવાથી બાંઓ (ભુજઓ) બોળીને તરી; ને છેવટે ડૂબતાં
ડૂબતાં દરિયામાંથી (મોટી નદીમાંથી) એ બિચારીએ
મોટી ધા દીધી કે “ઓ બહાલા સાડ ! ઓ મેહાર !
તું પાછો વળી જજે ! કેમકે મને પાણીનાં હિંસક
પ્રાણીઓએ ઘેરી લીધી છે.”

“ન આવીશ ! ઓ મેહાર ! તું ન આવીશ !” એવી
છેલ્લી જૂઓ સંભળાણી. પણ મેહાર હવે કોને માટે
પાછો વળે ? બણી ડૂબકીઓ મારી. ઘણા ઘૂના જોયા.
ભેખડો તપાસી. પણ સુહિણીનો પત્તો ન લાગ્યો. મેહાર-
ની જાંગ પરનો જખમ ફાટીને લોહી વહેવા લાગ્યું.
ને થોડી વારે એનું ખાલી થયેલ બોળીયું પણ ‘સુહિણી !
સુહિણી !’ એવે શબ્દે સાદ કરતું, જાણે સુહિણીની અનંત
શોધમાં પાણીને તળીએ જઈ બેઠું.

સવાર પડ્યું. સિંધુ માતાએ એ બન્ને ડૂબેલાં
શરીરોને સાથે કરી, કિનારા ઉપર કાઢી નાખ્યાં, બેળાં
થયેલાં કુટુંબીઓએ બન્ને જણાને દેહનાવી તે પર કબર
ચણાવી.

શદાપૂર ગામને પાદર આજ પણ સુહિણીની કબર
મૌનુદ ઉભી છે.

આ વાર્તાઓ તમને ગમી ?

તો તો આવી અનેક વાર્તાઓ છલકાતા, નીચે
લખ્યા સુવિખ્યાત સંગ્રહો વસાવી દ્યો.

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ધારા પહેલી...૧-૦-૦

” ” ” બીજી (નથી)

” ” ” ત્રીજી ૧-૮-૦

” ” ” ચોથી ૧-૮-૦

” ” ” પાંચમી ૧-૮-૦

સોરઠી ગીતકથાઓ ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ દરેકનું અઢી આના

સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર

છપાય છે

કોઈનો લાડકવાયો

અને

બીજાં ગીતો

યુવકોની વીરશ્રીને જ્ઞાલથી
લાડ લડાવનારાં શાંત,
કરુણ, અંબીર રાષ્ટ્રગીતો

*

થોડીક જ પ્રતો કાઢવાની છે.
ત્વરાથી તમારાં નામ નોંધાવી દો.

*

સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર : રાણપુર

કુરુક્ષેત્રની યુદ્ધ

છ આના

પાંચમું અધ્યાય

